

Familjerätt

Kommunernas arbete med umgängestöd

Du får gärna citera Socialstyrelsens texter om du uppger källan, exempelvis i utbildningsmaterial till självkostnadspris, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang. Socialstyrelsen har ensamrätt att bestämma hur detta verk får användas, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Även bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Artikelnummer 2013-12-35

Publicerad www.socialstyrelsen.se, december 2013

Förord

Umgängesstöd är en person som socialnämnden, i enlighet med domstolens beslut om umgänge, utsett att medverka när ett barn ska träffa en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Det är således domstolen som beslutar om umgängesstöd och socialnämnden som verkställer beslutet och följer upp hur det fungerar.

Föräldrabalken ändrades den 1 augusti 2010 på så sätt att domstolen fick en reglerad möjlighet att besluta om umgängesstöd när barnet har behov av det. Tidigare fanns ingen formell rätt för domstolen att ålägga socialnämnden att utse en person som närvarade vid umgänget.

Socialstyrelsen fick i regleringsbrevet för 2013 (S2012/8855/SAM [delvis]) i uppdrag av regeringen att ta reda på hur socialnämnderna i landet arbetar med frågan om umgängesstöd. I denna rapport redovisas resultatet av denna uppföljning.

Utredare Gunilla Cederström har varit projektledare. I projektgruppen har Susanna Dellans, Carolin Holm, Christian Linders, Cecilia Molinder Berglund, Kristina Olofsson och Kerstin Westergren ingått. Leg. psykolog och leg. psykoterapeut Åsa Landberg har ansvarat för barnintervjuernas genomförande och analysen av dessa. Helena Söderberg har genomfört intervjuer med umgängesstödspersoner och föräldrar. Ansvarig enhetschef är Beatrice Hopstadius.

Lars-Erik Holm
Generaldirektör

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
Uppdraget till Socialstyrelsen	8
Metod och genomförande.....	8
Hur många barn berörs?.....	8
Barnets rätt till umgänge.....	9
Umgängesstöd.....	10
Analys och bedömning av resultat.....	16
Bakgrund	16
Umgängesstöd.....	17
Kommunernas åtaganden.....	18
Uppdraget till umgängesstödspersonen	20
Olika former av umgängesstöd.....	22
Sammanfattande bedömning	23
Referenser	25
Bilaga 1 – Metod och genomförande	26
Bilaga 2. – Undersökningsresultat	31
Bilaga 3. – Intervjuer med barn.....	51
Bilaga 4. – Kvalitetsdeklaration av statistiska metoder.....	55

Sammanfattning

Socialstyrelsen har på regeringens uppdrag genom enkäter och intervjuer undersökt hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd enligt 6 kap. 15 c § föräldrabalken, FB, samt på vilket sätt och i vilken utsträckning kommunerna lever upp till sina åtaganden. Uppdraget har genomförts i samråd med Barnombudsmannen.

Umgängesstöd innebär att en särskilt utsedd person närvarar när barnet träffar umgängesföräldern eller att personen medverkar vid hämtning och lämning i anslutning till ett umgängestillfälle. Det kan också innebära att barnet och umgängesföräldern träffas i närvaro av umgängesstödspersonen i en specifik lokal eller att en förälder hämtar och lämnar barnet i lokalen. Syftet med umgängesstödet är att skapa trygghet för barnet.

Socialstyrelsens undersökning visar att frågor om umgängesstöd är svåra att hantera både för domstolen och för socialnämnden:

- det finns brister kring socialnämndens kontakt med barnet både före, under och efter beslut om umgängesstöd
- socialnämndens information om umgängesstödet till både föräldrar och barn är otydlig
- det är ibland oklart vem som utsetts till umgängesstöd
- umgängesstödspersonens roll är ofta otydlig för alla involverade
- socialnämnden tydliggör inte i tillräcklig utsträckning uppdraget till umgängesstödspersonen i ett skriftligt dokument
- socialnämnden har inte tydliggjort för alla involverade hur uppföljning under pågående uppdrag ska gå till
- uppföljning efter avslutat uppdrag görs sällan
- inte alla socialnämnder har möjlighet att anpassa umgängesstödet till barnets behov vilket medför att rätten anpassar beslutet om umgängesstödet till de resurser socialnämnden har
- socialnämnden verkställer i de flesta fall rättsens beslut om umgängesstöd, men i ett antal ärenden gör nämnden inte det.

Uppdraget till Socialstyrelsen

Socialstyrelsen har i regleringsbrev för budgetåret 2013 (S2012/8855/SAM [delvis]) fått regeringens uppdrag att redovisa hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd enligt 6 kap. 15 c § föräldrabalken, FB, samt på vilket sätt och i vilken utsträckning kommunerna lever upp till sina åtaganden. Socialstyrelsen ska samråda med Barnombudsmannen och redovisa barns erfarenheter av umgängesstöd som genomförs på olika sätt. Av redovisningen ska även framgå hur samrådet skett och hur barns erfarenheter har samlats in.

Metod och genomförande

Undersökningen har genomförts genom enkäter till kommuner och tingsrätter. Samtal har även ägt rum med fem olika fokusgrupper med representanter för familjerättsenheter, ansvariga för umgängesstödjare och umgängesstödsverksamheter, tingsrätter och advokater. Intervjuer har ägt rum med fjorton föräldrar, åtta barn och femton personer som har uppdrag som umgängesstödjare. Socialstyrelsen har även gått igenom ett antal domar som rört frågan om umgängesstöd. Samråd har i enlighet med uppdraget ägt rum med Barnombudsmannen.

För ytterligare information hänvisas till bilaga 1.

Hur många barn berörs?

I Sverige finns ungefär 1,9 miljoner barn i ålder 0-17 år. Ungefär 25 procent av barnen bor inte tillsammans med båda sina föräldrar [1] och 5 procent har aldrig någonsin gjort det (se *Fortsatt föräldrar – om ansvar, ekonomi och samarbete för barnets skull* [SOU 2011:51s. 103]).

Varje år berörs nästan 50 000 barn av föräldrars separation. Vanligast är att föräldrar även efter en separation har fortsatt gemensam vårdnad om barnet.[1] De flesta föräldrar kan efter en separation samarbeta och de hittar tillsammans lösningar som rör barnets vårdnad, boende och umgänge. Över 30 procent av barnen har idag ett växelvist boende hos föräldrarna (SOU 2011:51 s. 100) [2].

För en del föräldrar är det inte möjligt att enas om barnets framtid. Det kan exempelvis handla om familjer där det förekommit våld eller andra övergrepp, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem som gör konflikten så svår att det inte är möjligt att enas om barnens framtid. För en del barn innebär det att domstolen måste lösa föräldrarnas tvist. På uppdrag av tingsrätten genomförde socialnämnderna i landet år 2012 utredningar avseende vårdnad, boende och umgänge som rörde ungefär 7 500 barn och lämnade upplysningar avseende 9 800 barn. Antalet barn som varit föremål för utredning har ökat med 15 procent under den senaste tio årsperioden. Ökningen av antalet utredningar berör de flesta länen i landet [3].

Barn kan av olika skäl känna oro inför ett umgänge med en förälder eller behöva stöd för att i framtiden kunna få ett normaliserat umgänge med den förälder det inte bor tillsammans med. Det finns inga exakta uppgifter om hur många barn som varje år får umgängesstöd. Utifrån enkätsvaren i denna undersökning uppskattar Socialstyrelsen antalet barn i riket som under det senaste året har haft umgängesstöd enligt beslut eller dom från tingsrätt till minst 1 400.

Barnets rätt till umgänge

Barnkonventionen

Artikel 9 i FN:s konvention om barns rättigheter, barnkonventionen, handlar bland annat om barnets rätt till umgänge. Av första punkten i artikeln framgår att konventionsstaterna ska säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Av tredje punkten framgår att konventionsstaterna ska respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

Föräldrabalken

Att barnet har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med framgår av 6 kap. 15 § FB. Där framgår också att umgänge kan ske antingen genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt. Det innebär att umgänge exempelvis kan ske genom brev eller telefon. Det kan vara ett sätt att återuppta en personlig kontakt som sedan en längre tid har varit bruten eller bristfällig (proposition 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler* s. 55). Möjligheten bör användas endast i undantagsfall som ett sätt att komma i kontakt i situationer där vanligt umgänge inte kan komma till stånd i någon egentlig utsträckning (prop. 2005/06:99 s. 89).

Föräldrarnas gemensamma ansvar

Av 6 kap. 15 § andra stycket FB framgår att det är föräldrarnas gemensamma ansvar att barnets behov av umgänge med den förälder barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Det gäller oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad eller inte (proposition 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge* s.115). Den förälder som är vårdnadshavare och som barnet bor hos ska lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget om inte särskilda skäl talar emot det (se 6 kap 15 § fjärde stycket FB).

Det innebär att den förälder som barnet bor hos har ett ansvar för att underlätta för barnet och uppmuntra barnet att besöka den andra föräldern. Föräldern får inte motverka att umgänget kommer till stånd genom att underblåsa en mer eller mindre tillfällig viljeyttring från barnets sida att inte träffa den andra föräldern (proposition 1981/82:168 *Vårdnad och umgänge m.m.* s.75 och 1990/91:8 *om vårdnad och umgänge* s. 61).

Umgängesstöd

Barnets behov avgör

Vid bedömningen av om det enskilda barnet har behov av umgängesstöd ska rätten pröva både ändamålet med stödet och formen för medverkan av en person. Rätten kan alltså besluta om umgängesstöd om barnet behöver trygghet eller stöd under umgänget. Det är inte en umgängesförälderns behov av stöd eller den andre förälderns tveksamheter till umgänget som i sig ska ligga till grund för bedömningen av om umgängesstöd behövs eller ej. Dessa faktorer kan ändå ha betydelse vid bedömningen av barnets behov av umgängesstöd. (Proposition 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn* s. 10 och 29). Vidare framgår av propositionen att domstolen bör göra en regelrätt prövning av barnets behov av umgängesstöd även i de fall då parterna gemensamt framställt ett sådant yrkande eller den ena parten medgett detta (prop. 2009/10:192 s. 11).

Trygghet för barnet

Syftet med umgängesstödet är att det ska bidra till trygghet exempelvis när barnet saknar en nära relation till föräldern, när något umgänge inte ägt rum under lång tid eller när barnet av något annat skäl känner oro eller inte har tillit till föräldern. Barnets oro kan också böttna i att den förälder barnet bor hos känner oro över att ett umgänge ska ske och, oavsett om oron är befogad eller ej, överför sin oro till barnet. Det kan också finnas behov av umgängesstöd när umgängesförälderns omsorgsförmåga i något avseende brister. Ytterligare skäl kan vara att en person behöver medverka vid hämtning och lämning för att barnet ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer. (Se prop. 2009/10:192 s.10 -11 och 29)

Umgängesstödet kan inte ingripa fysiskt

Det går inte att förutsätta att umgängesstödet är en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Umgängesstödet är inte heller en person med särskilda mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Om barnet inte kan anses vara tryggt utan sådant skydd är umgängesstöd inte något alternativ. Allt detta måste vägas in när domstolen beslutar om umgängesstöd är en lämplig lösning för barnet. (Se prop. 2009/10:192 s. 10-11 och 29)

En tillfällig åtgärd

Att ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid framgår av 6 kap. 15 c § första stycket FB. Rättens beslut om umgängesstöd är en tillfällig åtgärd för att få umgänget att fungera och ska gälla under en begränsad tid. (Se prop. 2009/10:192 s. 12 och *JO:s beslut den 18 oktober 2013, dnr 6163-2012*). I allmänhet bör umgänget kunna normaliseras inom ett år. En rimlig utgångspunkt har därför ansetts vara att rätten bestämmer tiden för umgängesstödet till högst ett år. En viss flexibilitet har dock ansetts nödvändig eftersom det inte kan uteslutas att det kan finnas enskilda fall med särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet bör pågå något längre än ett år.

Avsikten med umgängesstödet är dock inte att personen ska finnas med under stora delar av barnets uppväxt. (Prop. 2009/10:192 s.12 och 29)

När umgänge med umgängesstöd är uteslutet, på grund av att stödet inte bedöms kunna begränsas i tid eller när förutsättningarna i övrigt inte är uppfyllda, till exempel i situationer när det finns risk för övergrepp eller bortförande av ett barn, kan följden bli att ett umgänge där barnet och föräldern träffas inte kan äga rum. Det kan då bli aktuellt med umgänge genom till exempel brev- eller telefonkontakt. I vissa fall kan det bästa för barnet vara att ingen kontakt alls äger rum. (Prop. 2005/06:99 s. 88 f. och prop. 2009/10:192 s. 12)

Rätten inhämtar yttrande

Av 6 kap 15 c § andra stycket FB framgår att innan rätten beslutar om umgängesstöd ska ett yttrande från socialnämnden inhämtas.

Vid kontakten med socialnämnden är det naturligt att rätten tar upp frågor om omfattningen av umgängesstödet, men också de speciella krav som kan gälla vid umgänget, t.ex. språkkunskaper (se prop. 2009/10:192 s. 30).

Nämndens förutsättningar att ordna umgängesstöd

Socialnämndens yttrande till rätten innehåller en redovisning av under vilka förutsättningar nämnden kan genomföra ett kommande beslut om umgänge med umgängesstöd (se prop. 2009/10 s. 13 och 30). Socialnämnden bör i sitt yttrande till domstolen redovisa vilka praktiska förutsättningar som finns för att ett umgänge ska kunna genomföras med umgängesstöd, t.ex. tid, plats och personalresurser (*Socialstyrelsens allmänna råd [SOSFS 2012:4] om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge*).

Nämnden bör inte ange sin inställning till om umgänge med umgängesstöd är lämpligt eller inte (prop. 2009/10:192 s 13 och 30). Frågan om umgängets lämplighet och omfattning kan nämnden behandla i samband med att upplysningar eller yttrande enligt 6 kap. 19 och 20 §§ FB lämnas till rätten.

Utgångspunkten för socialnämnden bör vara att det i någon utsträckning alltid bör vara möjligt för nämnden att utse umgängesstöd (prop. 2009/10:192 s. 30) när rätten har bedömt att barnet har behov av det. Om umgänget blir kraftigt inskränkt på grund av att nämnden förklarat sig inte kunna ställa upp med umgängesstöd i önskvärd utsträckning, finns en risk för att umgänget inte kan beslutas utifrån vad som är bäst för barnet [4].

Domstolens ställningstagande

Domstolen är inte bunden av nämndens besked om vilka förutsättningar som finns att tillgodose behovet av umgängesstöd. Nämndens ställningstagande får ändå stort inflytande på domstolens bedömning. Vid sitt beslut måste domstolen beakta omständigheter som tyder på att någon person med de kvalifikationer som krävs i ett specifikt fall inte finns att tillgå eller endast kan anlitas under en kortare period än vad som i utgångsläget framstår som önskvärt. (Prop. 2009/10:192 s. 30)

Om det mot bakgrund av barnets bästa hade varit lämpligast att förordna om visst umgänge med umgängesstöd, men ett sådant umgänge på grund av vad som framkommit efter hörande av socialnämnden inte kan äga rum, bör

detta komma till uttryck i beslutet. Detta ger en signal till parterna och socialnämnden om att det kan finnas skäl för ett ändrat ställningstagande från domstolens sida, om och när personal frigörs eller rekryteras för nämndens räkning. (Prop. 2009/10:192 s. 13)

En viss person utses

Socialnämnden ska efter rättsens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget, 6 kap 15 c § tredje stycket FB. Nämnden är alltså skyldig att verkställa rättsens beslut om umgängesstöd. (Se även JO 1992/93 s. 309, JO:s beslut den 21 mars 2013, dnr 3946-2011 och JO:s beslut den 21 juni 2012, dnr 2605-2012). Uppgiften att utse en person att medverka vid umgänget får delegeras till tjänsteman (10 kap. 5 § SoL). Det ska alltså finnas en särskilt utsedd person som är med vid umgänget i enlighet med rättsens beslut.

Vid valet av umgängesstöd är det viktigt att försöka bedöma lämpligheten utifrån barnets synvinkel. Barnet behöver känna förtroende för och trygghet med umgängesstödet. Kontinuiteten kan också vara en viktig förutsättning för barnets välbefinnande vilket innebär att uppdraget helst bör genomföras av en person [4]. Normalt är det därför lämpligt att socialnämnden utser en person för hela den tid som beslutet om umgängesstöd gäller, men inget hindrar att en person, av praktiska eller andra skäl, utses för ett visst tillfälle (prop. 2009/10:192 s. 31). Socialnämnden kan i undantagsfall utse mer än en person som umgängesstöd, om det är nödvändigt för att umgänget ska kunna genomföras på det sätt som barnet har behov av (SOSFS 2012:4). Nämnden kan även, om det behövs, ersätta en person som utsetts att vara umgängesstöd med en annan person (SOSFS 2012:4). Domstolens beslut behöver i sådana fall inte omprövas (se prop. 2009/10:192 s. 31). Det gäller t.ex. om umgängesstöd inte kan fullfölja uppdraget på det sätt som ursprungligen var tänkt [4].

Inom flera kommuner i landet finns olika former av umgängesstödsverksamheter som tar emot barn och föräldrar för umgänge när rätten beslutat om umgängesstöd. Även om umgänget äger rum inom ramen för en sådan verksamhet ska en viss person utses att medverka vid umgänget (jfr 6 kap. 15 c tredje stycket FB).

Vilken kompetens krävs

Av 3 kap. 3 § SoL framgår att det för utförandet av uppgifter inom socialtjänsten ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Det innebär att den person som utses till umgängesstöd behöver ha nödvändiga kvalifikationer, kunskaper och erfarenheter för att kunna vara ett tryggt stöd för barnet. Umgängesstödet kan också behöva ha särskilda kvalifikationer för att utses till umgängesstöd i det enskilda ärendet [4]. Socialnämnden bör vara lyhörd för föräldrarnas och barnets inställning till att en viss person utses, men nämnden är inte bunden av deras eventuella uppfattning i frågan (prop. 2009/10:192 s. 31). Många gånger kan det antagligen vara svårt att finna en lämplig person som alla involverade kan acceptera. Det är då nämnden som avgör vilken person som bäst bör kunna tillgodose barnets behov av umgängesstöd [4].

Beslut och uppdrag

Beslut om umgängesstöd

Socialnämndens utseende av person som ska medverka vid umgänget måste komma till uttryck i ett beslut, som dock kan ges en ganska enkel utformning (prop. 2009/10:192 s. 31). Av beslutet ska framgå vem eller vilka personer beslutet avser, vad som har beslutats, när beslutet har fattats samt vilken nämnd som fattat beslutet. Av dokumentationen ska också framgå vilket lagrum som ligger till grund för beslutet. Om beslutet har fattats på delegation av nämnden ska dokumentationen dessutom innehålla uppgifter om namn och befattning eller titel på den som har fattat beslutet (5 kap. 4 § *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd [SOSFS 2006:5] om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS*).

Uppdragets utformning

Uppdraget att vara umgängesstöd bör formuleras tydligt och detaljerat i ett skriftligt dokument. Av dokumentet bör det bl.a. framgå vad syftet med umgängesstödet är, under vilka dagar och tidpunkter den person som är utsedd att vara umgängesstöd ska medverka, att den person som är utsedd att vara umgängesstöd ska vara neutral och sätta barnets bästa främst, vilka särskilda instruktioner som ska gälla för uppdraget, hur återrapporteringen till socialnämnden ska göras och hur uppföljningen ska göras av hur uppdraget som umgängesstöd har fungerat (SOSFS 2012:4) för barnet.

Umgängesstödspersonens roll

Uppgiften att vara umgängesstöd kan många gånger vara komplicerad. Det finns en risk att personen involveras i konflikter mellan föräldrar och exempelvis blir utvald till någon av föräldrarnas förtrogna och därmed använd som stödperson eller rådgivare och ombedd att hjälpa till med sådant som ligger utanför själva uppdraget. Umgängesstödet kan dessutom hamna i situationer där han eller hon behöver fatta snabba beslut som rör barnet. Det kan röra sig om hur en förälder handhar eller tilltalar barnet, bedömning av om föräldern är drogpåverkad eller i stark psykisk obalans och andra frågor som rör svåra gränstragningar. Om inte uppdraget är tydligt finns en risk att umgängesstödet börjar agera som medlare mellan föräldrarna eller på annat sätt går utanför uppdraget. För att den person som är umgängesstödsperson ska kunna vara tydlig gentemot föräldrar och barn med vad gränserna för uppdraget går, och också själv kunna hålla dessa, behövs det tydliga instruktioner samt möjlighet till handledning och fortbildning. Det är också viktigt att nämnden klargör för umgängesstödet att denne inte har i uppdrag att avrapportera uppdraget till föräldrar eller deras ombud utan att det sker direkt till nämnden men också att umgängesstödet i ett senare skede kan komma att kallas in som vittne i domstolen och vad uppgiften att vittna i domstol innebär [4].

Information till föräldrar och barn

Socialnämnden bör klargöra uppdragets innehåll för föräldrarna och informera om de instruktioner som nämnden har givit till den person som ska vara umgängesstöd. Nämnden bör också med hänsyn tagen till barnets ålder och

mognad informera barnet om vilken roll umgängesstödet ska ha under umgänget (SOSFS 2012:4). Det innebär att barnet behöver informeras och ges möjlighet att ställa frågor så att han eller hon kan förstå innebörden av beslutet. Barnet behöver också få veta att beslutet om umgängesstöd ska följas upp, med hänsyn till ålder och mognad, och att han eller hon då får möjlighet att berätta hur det har fungerat [4].

Handledning

Socialnämnden bör se till att den person som är utsedd att vara umgängesstöd har tillgång till stöd från den ansvarige handläggaren och, i komplicerade fall, också i form av kvalificerad handledning (SOSFS 2012:4).

Uppföljning

Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt (6 kap. 15 c § fjärde stycket FB). Vid socialnämndens uppföljning av hur umgänget fungerar och om umgängesstödet fortfarande behövs bör nämnden tala med såväl föräldrar som barn samt den person som utsetts att vara umgängesstöd. Uppföljningen av hur umgänget har fungerat bör göras efter det första umgängestillfället och därefter regelbundet. (SOSFS 2012:4)

Hur omfattande behovet av uppföljning är i ett visst ärende får avgöras utifrån ärendets karaktär. Särskilda händelser i anslutning till umgängestillfällena kan påverka behovet av uppföljning. Socialnämnden måste under alla omständigheter hålla sig underrättad om umgänget. (Prop. 2009/10:192 s. 31)

Om rätten beslutat att umgängesstöd ska förordnas interimistiskt i avvaktan på slutligt beslut, finns skäl för nämnden att närmare redogöra för hur umgänget fungerat för barnet i den utredning som nämnden har i uppdrag att genomföra [4].

Vid uppföljningen rörande behovet av fortsatt umgängesstöd står faktorer som talar för att umgänget ska kunna ske utan umgängesstöd i fokus. Om umgänget enligt nämndens bedömning kan fortsätta utan umgängesstöd kan nämnden verka för att föräldrarna träffar ett avtal om umgänget. Ett sådant avtal gäller då, om nämnden godkänt det, istället för vad domstolens tidigare har beslutat. Kan föräldrarna inte komma överens kan nämnden föreslå föräldrarna att själva ta initiativ till en ändring i umgänget. Det kan ske genom att någon av dem väcker talan om umgänge. (Se prop. 2009/10:192 s. 31) Även nämnden har möjlighet att väcka talan i en fråga som rör ett barns umgänge med sin förälder enligt 6 kap. 15 a § FB.

Om umgänget inte fungerar

Socialnämnden har vid sin uppföljning anledning att överväga om det tillkommit omständigheter som talar för att umgänget inte har förutsättningar att fortsätta utan umgängesstöd när den tid som bestämts för stödet löpt ut. Det kan t.ex. visa sig att barnets behov av umgängesstöd är större än vad domstolen förutsatte när den fattade sitt beslut. (Prop. 2009/10:192 s. 31)

Nämnden har även en skyldighet att agera om umgänget enligt nämndens bedömning bör avbrytas, t.ex. för att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter. Förutom möjligheterna att föreslå för föräldrarna att ta initiativ till att väcka talan om ändringar i umgänget eller att nämnden

själv väcker talan kan det bli fråga om att inleda utredning enligt socialtjänstlagen av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd.
(Prop. 2009/10:192 s. 31)

Bedömning av resultat

- det finns brister kring socialnämndens kontakt med barnet både före, under och efter beslut om umgängesstöd
- statistik om antal ärenden saknas
- socialnämnden får oftast lämna yttrande om möjligheterna att tillgodose behovet av umgängesstöd före beslut om umgängesstöd men också att de inte får det i ett stort antal ärenden
- det är ibland oklart vem som utsetts till umgängesstöd
- umgängesstödspersonens roll är ofta otydlig för alla involverade
- socialnämnden tydliggör inte i tillräcklig utsträckning uppdraget till umgängesstödspersonen i ett skriftligt dokument
- socialnämnden har inte tydliggjort för alla involverade hur uppföljning under pågående uppdrag ska gå till
- uppföljning efter avslutat uppdrag görs sällan
- inte alla socialnämnder har möjlighet att anpassa umgängesstödet till barnets behov vilket medför att rätten anpassar beslutet om umgängesstödet till de resurser socialnämnden har
- socialnämnden verkställer i de flesta fall rättens beslut om umgängesstöd, men i ett antal ärenden gör nämnden inte det
- socialnämnden har svårt att bedöma vilken umgängesstödsperson som ska medverka under umgänget när skälet för beslutet om umgängesstöd inte anges i ett interimistiskt beslut eller i dom
- socialnämndens information om umgängesstödet till föräldrar och barn är ofta otydlig.

Bakgrund

Socialstyrelsen har haft i uppdrag att följa upp hur kommunerna arbetar med frågan om umgängesstöd och även redovisa barns erfarenheter av stödet (bilaga 3). Det har inte ingått i uppdraget att ta reda på om umgänget i sig varit lämpligt och fungerat för barnen.

Det har varit svårt att komma i kontakt med barn för undersökningen. Åtta barn har slutligen intervjuats och de slutsatser som kan dras av dessa intervjuer är begränsade. Intervjuerna ger ändå en bild av hur dessa barn uppfattat umgängesstödet. Bilden stämmer också med de intervjuer som tidigare gjorts med barn som haft kontaktperson under umgänget [5, 6].

De uppgifter Socialstyrelsen fått genom enkäter, intervjuer, gruppdiskussioner, genomgång av tillsynsärenden och domar visar att socialnämnderna försöker hitta lösningar utifrån de förutsättningar som finns i organisationen men också att det finns oklarheter och problem kring hanteringen av umgängesstöd som behöver åtgärdas.

Kommunernas arbete med umgängesstöd

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att umgängesstödet är en person som medverkar vid umgänget. Det kan i praktiken innebära att en person är närvarande när barnet träffar den andra föräldern eller att personen medverkar vid hämtning och lämning i anslutning till ett umgängestillfälle. Det kan i praktiken också innebära att barnet och umgängesföräldern träffas i närvaro av personal i en specifik lokal eller att en förälder hämtar och lämnar barnet i lokalen.

Socialstyrelsens undersökning visar att frågor om umgängesstöd är svåra att hantera både för domstolen och för socialnämnden. Tvisten i domstol handlar om ett barn vars föräldrar har olika uppfattningar om vad som är bäst för barnet. Barnet har rätt att få uttrycka sin vilja men det blir inte alltid som barnet vill. Avvägningar och bedömningar av vad som är bäst för barnet är många gånger svåra då ord står mot ord.

I samtal med fokusgrupperna framkommer att det finns barn som inte bör träffa en förälder och att det finns barn som behöver träffa en förälder trots att föräldern har vissa brister. Ett beslut om umgängesstöd under en viss period kan ibland bringa klarhet i om barnet mår bra av kontakten med föräldern eller inte. Många gånger kan umgängesstödet medverka till att barnet känner trygghet och får stöd i kontakten med umgängesföräldern. I vissa fall leder det till att umgänget kan normaliseras och barnet får träffa föräldern utan umgängesstöd. Andra gånger visar det sig att ett normaliserat umgänge inte kan bli aktuellt inom överskådlig framtid. Det kan innebära att rätten beslutar att umgänge ska ske genom annan kontakt än möten eller att umgänget ska upphöra helt.

Av Socialstyrelsens undersökning framgår att umgängesstödet roll ofta är oklar. Ibland fungerar umgängesstödet som en person som närvarar under mötena, men inte har någon egentlig funktion mer än att finnas där. I andra situationer uppfattas umgängesstödspersonen som alltför involverad. Socialstyrelsens undersökning visar att socialnämnden sällan har tydliggjort innehållet i uppdraget ordentligt i ett dokument.

Undersökningen visar också att tingsrätten i sin bedömning av att umgänget ska äga rum med umgängesstöd, antingen har kommit fram till att barnet har behov av kontakten eller att behovet är oklart och behöver utredas. Några av de barn som intervjuats i Socialstyrelsens undersökning har gett klart uttryck för att de inte alls vill ha kontakt med umgängesföräldern. Det framkommer i samtal med fokusgrupperna att det kan vara så att barnet behöver bryta kontakten med föräldern, men barnet kan även ha behov av att bearbeta upplevelser han eller hon har varit med om. Orsaken till att umgänget inte kan normaliseras kan bero på såväl relationen till umgängesföräldern som boföräldern men också på barnet självt. Andra gånger handlar det om relationen mellan föräldrarna eller en förälders egen problematik.

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid. I förarbetena tydliggörs också att umgänge med umgängesstöd ska vara en tillfällig åtgärd för att få det att fungera (prop. 2009/10:192 s. 12)

Socialstyrelsens undersökning visar även att socialnämnden för att möjliggöra ett normaliserat umgänge i planeringen av umgängesstödsuppdraget

behöver tar reda på hur barnet vill ha det och hur umgängesstödet kan underlätta kontakten mellan barn och förälder.

För en del familjer behövs även andra former av stöd till både föräldrar och barn under tiden umgängesstödet pågår. I annat fall kan det vara omöjligt att få umgänget att fungera för barnet. Det är viktigt att lyssna till de barn som mår mycket dåligt av att tvingas till en kontakt de inte önskar. Barn som har det svårt kan behöva extra stöd för att känna trygghet. Det är orimligt att utgå ifrån att ett barn som upplevt mycket skrämmande händelser tillsammans med en förälder, automatiskt ska tycka det är positivt att träffa samma förälder. Ett barn som vill bör dock få möjlighet att med stöd skaffa sig en realistisk bild av föräldern.

Kommunernas åtaganden

Statistik om omfattningen behövs

Av undersökningen framgår att det inte är möjligt att få fram exakta uppgifter om hur många barn som berörs av rättens beslut om umgängesstöd i interimistiska beslut eller i dom.

Den uppskattning av antal ärenden med umgängesstöd som Socialstyrelsen gjort tyder på att det under ett år handlar om ungefär 1 400 barn där rätten interimistiskt beslutat att barnet ska ha umgänge med en förälder under medverkan av en umgängesstödsperson och att rätten i dom beslutat att 700 barn ska ha sådant stöd.

Enligt Socialstyrelsens bedömning är det viktigt att få klarhet i hur omfattande stödet är och om det ökar eller minskar. Det är också angeläget att ta reda på hur vanligt förekommande det är att rättens beslut inte verkställs. Socialstyrelsen har i Sveriges officiella statistik för Familjerätt år 2013 infört mängdstatistik som rör antal yttranden till rätten samt antalet verkställda beslut om umgängesstöd. Socialstyrelsen har för avsikt att bryta ner statistiken ytterligare för att få kunskap om hur många beslut som rör respektive kategori samt hur vanligt förekommande det är att beslut om umgängesstöd inte kan verkställas i enlighet med rättens beslut.

Yttrande från nämnden ska inhämtas före beslut

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden, det framgår av 6 kap. 15 c § FB.

Av Socialstyrelsens undersökning framgår att rätten i ett stort antal ärenden trots det inte inhämtar yttrande från socialnämnden innan beslut om umgängesstöd.

Socialstyrelsens undersökning visar att när ett yttrande inte inhämtas före beslut om umgängesstöd kan det få konsekvenser för barnets och föräldrarnas möjligheter att träffas i enlighet med rättens beslut. Det kan visa sig att socialnämnden inte har möjlighet att förordna umgängesstöd enligt de behov som rätten bedömer att barnet har. I andra situationer kan det ta tid eller till och med vara omöjligt att rekrytera en lämplig person som uppfyller de krav som måste ställas på umgängesstödet för att umgänget ska kunna genomföras.

Rättens ansvar avgöra om umgänge ska äga rum

Av Socialstyrelsens undersökning framkommer att ett interimistiskt beslut om umgängesstöd många gånger, men inte alltid, har föregåtts av att rätten inhämtat upplysningar enligt 6 kap. 20 § FB. Sådana upplysningar innehåller i allmänhet en redovisning av samtal med föräldrar och barn samt uppgifter från socialregister samt polisens misstanke- och belastningsregister.

I arbetet med uppdraget har det framkommit att socialnämnderna uppfattar det som problematiskt när rätten inte inhämtar upplysningar före beslut om umgängesstöd eftersom rätten kan ha otillräcklig information när beslut fattas. Det gäller särskilt ärenden där socialnämnden har kännedom om att barnet har eller kan ha levt med våld, missbruk, psykisk ohälsa eller andra allvarliga omsorgsbrister och där nämnden känner en oro för att ett umgänge skulle kunna få negativa konsekvenser för barnet.

Det leder ibland till att nämnden inte förordnar umgängesstöd i enlighet rättens beslut. Det framgår av 6 kap. 15 c § FB att nämnden ska utse en viss person att medverka vid umgänget när rätten i sin bedömning kommit fram till att barnet har behov av umgänge men att det ska ske under betryggande former. Socialnämnden ska således inte göra någon egen bedömning av om det beslutade umgänget är lämpligt eller ej. Det är rättens ansvar att i enlighet med 6 kap. 2 a § FB bedöma om det finns en risk för att barnet kan fara illa innan beslut om umgängesstöd fattas.

Skriftliga rutiner förtydligar arbetet

Den som bedriver socialtjänst ska bedöma vilka processer och rutiner som behöver fastställas för att säkra verksamhetens kvalitet. Detta framgår av 4 kap. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

Undersökningen visar att endast ett fåtal kommuner har skriftliga rutiner för arbetet med umgängesstöd.

Socialstyrelsen anser att avsaknaden av skriftliga rutiner leder till otydligheter om vilka mål och krav som ställs på verksamheten med umgängesstöd. Frågan om arbetet med umgängesstöd behöver därför bättre uppmärksammas i socialnämndens rutiner inom området vårdnad, boende och umgänge.

En ansvarig person för umgänget ska utses

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att socialnämnden efter rättens beslut om umgängesstöd ska utse en viss person att medverka vid umgänget.

Av de kommuner som svarat på frågan om en viss person utses att närvara vid barnets umgänge med föräldern har endast 70 procent svarat att de gör det. Vidare framgår av undersökningen att det är relativt vanligt att socialnämnden inte utser en viss person att medverka vid umgänget när umgänget sker i en särskild umgängesstödslokal där flera barn och föräldrar har umgänge samtidigt. I lokalen kan flera umgängesstödspersoner arbeta vid samma tillfälle och de tar då ett gemensamt ansvar för de barn som vistas där.

Det framgår tydligt av lagstiftningen att en viss person ska utses att medverka vid umgänget. Syftet med bestämmelsen är att umgängesstödet ska

vara en trygghet för barnet (prop. 2009/10:192 s. 11). För att känna trygghet kan barnet behöva veta att det finns en bestämd person som han eller hon får stöd och hjälp av om det skulle uppstå frågor eller problem under umgänget.

Socialnämnden behöver därför uppmärksammas på lagstiftarens intentioner att en viss person ska utses att medverka vid umgänget. Det behöver också tydliggöras i ett beslut vem denna person är.

Umgängesstödjarens kvalifikationer

De umgängesstödspersoner som intervjuats av Socialstyrelsen har kvalificerad utbildning och lång erfarenhet av uppdrag som kontaktperson eller umgängesstödsperson. Ett umgängesstöd kan också vara en vanlig person som vill göra en insats. Innan personen får ett uppdrag genomförs en utredning och kontroll i polis- och socialregister [7].

I enkätundersökningen har framkommit att de flesta kommuner erbjuder umgängesstödspersonen stöd från handläggaren. I intervjuerna har framkommit att omfattningen av det stöd umgängesstödspersonen får varierar. Det kan handla om stöd under några tillfällen per termin tillsammans med andra uppdragstagare, stöd vid behov eller mer regelbundet stöd. Ett begränsat antal umgängesstödspersoner har erhållit kvalificerad handledning. Några få kommuner erbjuder utbildning för uppdraget.

Det är viktigt att socialnämnderna i dessa ofta mycket komplicerade ärenden ger tillräckligt med stöd men också kvalificerad handledning när så behövs. De personer som ska verka som umgängesstödspersoner behöver också utbildning för sitt uppdrag. De kan bland annat behöva kunskaper om separationer, tvister, krisreaktioner hos såväl barn som föräldrar samt om umgängesstödspersonens roll och förhållningssätt gentemot barn, föräldrar och övriga aktörer i frågan.

Uppdraget till umgängesstödspersonen

Skälen och tidsramen för beslutet behöver tydliggöras

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid. Genom att tydliggöra i lagtexten att beslutet om umgängesstöd ska gälla för viss tid markeras att det är en tillfällig åtgärd (se prop. 2009/10:192 s. 12).

I den undersökning som Socialstyrelsen genomfört framkommer att det i de flesta fall ses som en positiv förändring att inte ett beslut om umgängesstöd kan löpa på år efter år utan avsikten är att umgänget ska kunna normaliseras inom en överskådlig framtid.

I de domar Socialstyrelsen analyserat har beslutet om umgängesstöd i många fall inte begränsats i tid. Socialstyrelsens undersökning visar att inte heller skälen till rättens beslut om umgängesstödet alltid framgår. JO har uttalat att det i princip kan förutsättas att det är behövligt att ange skäl för interimistiska beslut avseende tvistiga frågor om barns vårdnad, boende och umgänge. Det aktuella beslutet gällde en tvistig fråga avseende

vårdnad om barn. JO menade att det beträffande sådana frågor är särskilt påtagligt att rättens bedömning är av stor betydelse för de i målet berörda personerna och kan få väsentliga konsekvenser för relationen mellan föräldrar och barn. Detsamma gäller givetvis, uttalade JO, även tvistiga frågor om barns boende och umgänge. Enligt JO:s mening är det därför synnerligen angeläget att parterna, och framför allt den part som det interimistiska beslutet går emot, ska förstå varför domstolen har beslutat som den har gjort. Skälet för ett beslut är bl.a. av vikt för den enskildes möjlighet att överklaga. När det gäller sådana interimistiska beslut i fråga om barns vårdnad, boende och umgänge som bygger på överenskommelser mellan parterna kan, uttalade JO i samma beslut, normalt inte anses fordra att skälen för beslutet anges. (Se JO 2011/12 s. 55 och JO:s beslut den 18 oktober 2013, dnr 6163-2012).

Socialstyrelsen anser att tidsramen, liksom skälet för rättens bedömning, har stor betydelse för nämndens möjligheter att planera uppdraget utifrån barnets bästa. Det är viktigt för föräldrar och barn att känna till varför rätten har beslutat som den har gjort. För socialnämnden är det nödvändigt att veta skälen till rättens beslut för att kunna bedöma vilken person som är lämplig att utföra uppdraget som umgängesstöd samt för att utforma innehållet i uppdraget och se till att umgängesstödet inte består längre än nödvändigt.

Skriftligt uppdrag

Många kommuner har som rutin att i samtal informera, förbereda och klargöra uppdragets innehåll med föräldrar och umgängesstödspersoner innan umgänget startar och två tredjedelar av kommunerna uppger att de även talar med barnet. Innehållet i informationen varierar dock. I intervjuerna med barnen framkommer att de mycket sällan fått tillräckligt med information eller möjlighet att beskriva sin situation.

Flertalet socialnämnder svarade i enkäten att uppdraget till umgängesstödspersonen formaliseras i ett dokument men ungefär en tredjedel av nämnderna svarade att de inte gör så. Av intervjuerna med föräldrar och barn framgår att det ofta framstår som oklart för dem vad som gäller kring beslutet om umgängesstöd. Det framgår också av övriga intervjuer att umgängesstödspersonernas roll är oklar.

Domstolens beslut och domar är ibland detaljerade och då framgår det redan av domen hur umgänget ska utvidgas för att mynna ut i ett normaliserat umgänge. Andra gånger överläts till socialtjänsten att avgöra exakt när och var umgänget ska äga rum.

När uppdraget till umgängesstödspersonen är otydligt för såväl umgängesstödspersonerna som för föräldrar och barn finns en risk för att otrygghet skapas.

Socialstyrelsen rekommenderar i allmänna råd (SOSFS 2012:4) om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge att uppdraget att vara umgängesstöd bör formuleras tydligt och detaljerat i ett skriftligt dokument. Av allmänna rådet framgår vidare att det av dokumentet bland annat bör framgå vad syftet med umgängesstödet är, på vilka dagar och vid vilka tidpunkter den person som är utsedd att vara umgängesstöd ska medverka, att den person som är utsedd att vara umgängesstöd ska vara neutral

och sätta barnets bästa främst, vilka särskilda instruktioner som ska gälla för uppdraget, hur återrapporteringen till socialnämnden ska göras och hur uppföljningen ska göras av hur uppdraget som umgängesstöd har fungerat.

Det är viktigt att socialnämnden skapar tydliga rutiner för hur uppdraget kan formaliseras så att det blir förståeligt vad som gäller, vilken roll umgängesstödspersonen har i det enskilda ärendet, när och hur uppdraget ska följas upp och i vilka situationer ett umgängesstillfälle kan avbrytas.

Vikten av muntlig information

Det framkommer i de intervjuer som Socialstyrelsen har gjort med såväl föräldrar som barn att det finns många frågor och oklarheter kring socialnämndens hantering av frågan om umgängesstöd.

Även om socialnämnden försöker informera om uppdraget är det inte säkert att vare sig föräldrar eller barn direkt kan ta till sig och komma ihåg vad som sagts. Både föräldrar och barn kan befinna sig i en krissituation som gör att informationen behöver upprepas och tydliggöras flera gånger. Socialstyrelsen anser att en lättläst folder om umgängesstöd kan underlätta informationen.

Socialnämnden behöver också tala om, särskilt för barnen, varför det ska vara en person med under umgänget, vilken roll personen har och till vem barnet kan vända sig med frågor kring umgängesstödet. Barnet behöver också veta när och hur umgänget ska följas upp. Många gånger kan det vara bra att ha ett strukturerat underlag för samtalen med barnen.

Uppföljning av umgänget

Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt (6 kap.15 c § fjärde stycket FB). Vid socialnämndens uppföljning av hur umgänget fungerar och om umgängesstödet fortfarande behövs, bör nämnden tala med såväl föräldrar som barn samt den person som har utsetts att vara umgängesstöd. Uppföljningen av hur umgänget har fungerat bör göras efter det första umgängesstillfället och därefter regelbundet (SOSFS 2012:4).

De flesta socialnämnder uppger i enkäten att de följer upp hur umgänget fungerar med umgängesstödspersonen. Nästan lika många nämnder uppger att de även följer upp hur umgänget fungerar med föräldrarna. Men det är endast drygt hälften av nämnderna som tar reda på hur barnet anser att umgänget med umgängesstödsperson fungerar.

Av intervjuerna med barn och föräldrar framkommer att de inte har förstått att umgänget med umgängesstödspersonen ska följas upp. Många barn känner sig rädda och ledsna trots att det finns en umgängesstödsperson med. De kan behöva få möjlighet att uttrycka sin oro och få stöd för att mildra sin ångslan.

Olika former av umgängesstöd

Det framgår av undersökningen att inte alla socialnämnder kan anpassa umgängesstödet till barnets behov och att det medför att rätten anpassar beslutet

om umgängesstöd till de resurser socialnämnden har. Det kan exempelvis saknas möjligheter att ha umgänge vissa dagar vissa tidpunkter eller i den omfattning som skulle behövas. Det kan försvåra eller fördröja möjligheterna till ett normaliserat umgänge.

Undersökningen visar också att barn som har umgängesstöd inte är en enhetlig grupp. Barnens behov av stöd ser olika ut beroende på skälet till beslutet. Idag har rätten ingen möjlighet att besluta om olika former av umgängesstöd men socialnämnden kan anpassa umgängesstödet former bättre till de behov barnen har. Om umgänget på sikt ska kunna normaliseras behöver kommunerna erbjuda barnen flera alternativa lösningar. Det kan exempelvis finnas behov av umgängesstöd i särskilda verksamheter, i en lokal, på annan plats eller i umgängesföräldrarnas hem. Det kan också behövas umgängesstödspersoner som har olika funktioner exempelvis en stödjande funktion, en observerande funktion, en närvarande funktion och möjligen en skyddande funktion under en pågående utredning.

Det framkommer också i undersökningen att det många gånger finns behov av olika insatser för föräldrar och barn i samband med förordnande av en umgängesstödsperson. Domstolen kan inte utifrån gällande lagstiftning besluta om sådant stöd i samband med beslut om umgänge med umgängesstödsperson. Socialnämnden har dock en skyldighet att inleda utredning enligt 11 kap. 1 § SoL om något kommit till nämndens kännedom som kan föranleda åtgärd av nämnden och erbjuda insatser när det finns behov av det.

Sammanfattande bedömning

Utgångspunkten för nämndens arbete med umgängesstöd är rättens beslut att en person ska närvara vid barnets umgänge med en förälder. Av undersökningen har framkommit att nämnden inte alltid får möjlighet att yttra sig innan rätten beslutar om umgängesstöd. Det kan få konsekvenser för nämndens möjlighet att förordna lämpligt umgängesstöd.

Av undersökningen framgår vidare att det finns åtskilliga problem och oklarheter som rör nämndens hantering av umgängesstödsfrågan som kan bidra till att barnets behov inte tillgodoses i tillräcklig omfattning. Först och främst handlar det om en inledande kontakt med barnet för att informera om umgängesstödsbeslutet och ta reda på barnets behov och tankar kring arrangemang. Det ska också fattas ett beslut som tydliggör vilken person som utsetts till umgängesstöd och som ska hjälpa barnet att skapa den trygghet som behövs för umgänget med föräldern. Det handlar också om nämndens information om beslutet till såväl umgängesstödspersonen som till föräldrar och barn. Vidare handlar det om att tydliggöra uppdragets innehåll och umgängesstödspersonens roll med involverade parter. För att umgänget med umgängesstöd ska fungera för barnet och det ska vara möjligt att göra de förändringar som behövs kring uppdraget behöver umgänget följas upp regelbundet med umgängesstödspersonen, föräldrarna och barnet. När umgänget med umgängesstödspersonen upphör behöver nämnden ta reda på hur umgänget med umgängesstödspersonen som helhet har fungerat och göra ett tydligt

avslut med samtliga personer. Sammantaget innebär det att kommunerna behöver utveckla sina rutiner kring arbetet med umgängesstöd.

Referenser

1. Barn- och familjestatistik 2012, Statistiska centralbyrån, SCB; 2013.
2. Stockholms universitet och Karolinska institutet. Centre for Health Equity Studies, Elvis-projektet. Hämtad 2013-10-09 från <http://www.chess.su.se/research/projects/elvis-projektet>.
3. Sveriges officiella statistik. Statistik – Socialtjänst Familjerätt. Stockholm: Socialstyrelsen; 2002-2012.
4. Vårdnad, boende och umgänge. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
5. Ekbom I. och Landberg Å. Innerst inne var man rädd...Stockholm: Socialstyrelsen; 2007.
6. Andersson G. och Bangura Arvidsson M. På spaning efter betydelsen av umgängesstöd för barn. Socionomen 2009;6 Suppl. 26:25-35.
7. Andersson G. och Bangura Arvidsson M. Barnet mellan två föräldrar – insatsen kontaktperson i umgängestvister. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2006. Skriftserie 2006:2.

Bilaga 1. Metod och genomförande

Tillvägagångssätt

Enkäter

Socialstyrelsen skickade ut en enkät till kommunerna samt till stadsdelarna i Stockholm och en enkät till tingsrätterna i Sverige för att bland annat ta reda på hur många barn som berörs av tingsrätternas beslut om umgängesstöd, vad skälet till rättsens beslut är och hur socialnämnden arbetar med rättsens beslut om umgängesstöd. Vi ville också veta vilka rutiner kommunerna har och hur uppdraget till umgängesstödspersonerna formaliseras och tydliggörs för såväl umgängesstödspersonerna som för föräldrar och barn.

Datainsamling enkät till kommunen

En elektronisk enkät skickades till registrator i samtliga kommuner och stadsdelar i Stockholm. Den eller de personer som ansvarade för att utse de personer som ska verka som umgängesstöd ombads besvara enkäten.

Datainsamlingen pågick från den 5 augusti till den 16 september 2013. Ett ordinarie utskick via e-post och en påminnelse utgick inom den ursprungliga svarstiden. När den ursprungliga svarstiden löpt ut utgick ytterligare en påminnelse till registrator samt direkt till berörda familjerättssekreterare eller enhetschefer.

Konstruktion av enkät

Det huvudsakliga målet med enkäten var att få uppgifter om hur kommunen/stadsdelen arbetar med umgängesstöd.

Inledningsvis ställdes frågor i syfte att få uppgifter om hur vanligt förekommande ärenden med umgängesstöd var i kommunen/stadsdelen, i vilken omfattning domstolen beslutade om umgängesstöd interimistiskt eller i dom samt om det fanns uppgifter om våld, missbruk, psykisk ohälsa eller allvarliga omsorgsbrister i rättsens beslut.

Därefter ställdes ett antal frågor som rörde socialnämndens rutiner vid förordnande och uppföljning av umgängesstöd, vilket stöd umgängesstödspersonerna kunde få för sitt uppdrag samt på vilka platser kommunerna kunde erbjuda umgänge med umgängesstöd samt vilken information som socialnämnden lämnade de involverade om uppdragets innebörd.

I slutet av enkäten fanns möjlighet att lämna övriga synpunkter på frågor med anknytning till umgängesstöd.

Bortfall

Enkäten skickades ut till samtliga 303 kommuner och stadsdelar i Stockholm. Då ett antal kommuner har gemensam familjerätt har antal möjliga svar reducerats till 292. Totalt besvarades enkäten av 244 kommuner och stadsdelar vilket motsvarar en svarsfrekvens på 84 procent.

Vissa frågor i enkäten har inte besvarats av alla kommuner. En förklaring har varit att en del kommuner saknar statistik över antal ärenden med umgängesstöd samt skälet till rättsens beslut. Det innebär att vissa kommuner och stadsdelar saknat möjlighet att inom rimlig tid ta reda på svaret som måste sökas manuellt genom att läsa varje barns akt. När det gäller uppgifter om skälen till rättsens beslut om umgängesstöd har en del kommuner dessutom uppgivit att det ofta saknas information om detta i såväl interimistiska beslut som domar.

Datainsamling enkät till tingsrätten

En elektronisk enkät sändes till registrator vid samtliga tingsrätter i Sverige.

Datainsamlingen pågick från den 1 augusti till den 26 augusti 2013. Ett ordinarie utskick och en påminnelse utgick inom svarstiden via e-post.

Konstruktion av enkät till tingsrätten

De huvudsakliga målen med enkäten var att få uppgifter om hur vanligt förekommande beslut om umgängesstöd varit under 2013, skälen för dessa beslut samt i vilken utsträckning tingsrätten uppfattade att det i kommunerna fanns möjligheter till individuella lösningar utifrån barnets behov. Vi frågade också på vilket sätt rättsens beslut påverkades av kommunernas organisering av umgängesstöd.

I slutet av enkäten fanns möjlighet att lämna övriga synpunkter med anknytning till umgängesstöd.

Bortfall och osäkerhet

Enkäten gick ut till samtliga 48 tingsrätter i Sverige. Totalt besvarades enkäten av 32 tingsrätter vilket motsvarar en svarsfrekvens på 67 procent.

Vissa frågor i enkäten har inte besvarats av alla tingsrätter. En förklaring till det är att tingsrätten saknar statistik över antal ärenden med beslut om umgängesstöd. Det innebär att akterna måste tas fram manuellt vilket varit omöjligt för en del domstolar där antalet familjemål är omfattande liksom antalet domare som handlägger dessa mål. När en domstol trots detta besvarat enkäten kan det således innebära att alla domare inom den aktuella tingsrätten inte besvarat eller kommit ihåg alla ärenden som varit aktuella under året. Uppgifterna kan därför inte anses helt tillförlitliga men speglar ändå hur tingsrätter har svarat på enkäten.

Fokusgrupper

I kartläggningen har Socialstyrelsen haft möten med olika yrkeskategorier för att diskutera hur umgängesstödet är organiserat och vilka svårigheter som är förknippade med arbetet. Det handlade om såväl positiva som negativa erfarenheter av arbetet med umgängesstöd. Syftet med de fem fokusgrupperna var också att få underlag för enkätutformningen. Personer som arbetade med familjerättsfrågor och personer som arbetade med eller ansvarade för umgängesstödet samt rådmän, advokater, forskare och personer som arbetar på kvinnojourer bjöds in.

I diskussionerna deltog enhetschefer, gruppchefer samt familjerättssekreterare som arbetar med familjerättsfrågor i 14 kommuner och stadsde-

lar. Samtal ägde också rum med en grupp personer från 10 kommuner som antingen samordnade umgängesstödsfrågan eller arbetade i en umgängesstödsverksamhet. Rådmän från sex tingsrätter, sju advokater, fyra forskare inom familjerättsområdet och en person från en kvinnojour deltog också i fokusgrupper. Såväl rådmännen, advokaterna som forskarna har valts ut utifrån kännedom om att de har ett särskilt engagemang i vårdnads-, boende- och umgängesfrågor. Socialstyrelsen har slutligen gjort en grundligare intervju med fyra personer i en kommun. Ytterligare några personer inom ovan nämnda yrkesgrupper har besvarat frågorna skriftligt då de inte kunde delta i fokusgrupperna.

Intervjuer

Syftet med intervjuerna var att få en fördjupad kunskap om respektive grupps erfarenheter av umgängesstöd och deras tankar kring hur insatsen fallit ut för barnen.

Intervjuer har gjorts med umgängesstödspersoner, boföräldrar, umgängesföräldrar och barn som har eller har haft umgängesstöd efter den 1 augusti 2010. Personerna har rekryterats med hjälp av handläggare i kommunerna, advokater, organisationer såsom Makalösa föräldrar och Pappa barn.

Totalt har sex umgängesföräldrar, åtta boföräldrar, 15 umgängesstödspersoner, och åtta barn intervjuats. Fem manliga och tio kvinnliga umgängesstödspersoner har intervjuats. Samtliga boföräldrar var kvinnor och de flesta umgängesföräldrar var män. Av de barn som intervjuades var fyra pojkar och fyra flickor. Några av de intervjuade barnen är syskon och ett intervjuat barn har haft syskon som har haft umgängesstöd.

Intervjuerna med umgängesstödspersonerna, bo- och umgängesföräldrarna har gjorts per telefon. Intervjuerna med umgängesstödspersonerna har pågått mellan cirka 40-80 minuter. Intervjuerna med föräldrarna 25 – 75 minuter (en intervju avbröts efter 15 min). Intervjuerna med barnen har antingen gjorts vid personliga möten eller via skype. Intervjuerna med barnen har pågått 30-45 minuter. Intervjuerna var halvstrukturerade och har transkriberats samt analyserats.

Flertalet av de intervjuade umgängesföräldrarna har haft umgänge i en umgängesstödsverksamhet varannan vecka och under umgängestillfällena haft kontakt med flera ansvariga personer. Umgängesföräldrarna är nöjda med beslutet om umgängesstöd eftersom beslutet innebar att de fick träffa sitt barn. Ingen av dem anser dock att det fanns något egentligt behov av att en person medverkade vid umgänget. Flertalet umgängesföräldrar bedömer att relationen till barnet är god. Skälet till beslutet om umgängesstöd uppges ofta vara en djupgående konflikt mellan föräldrarna där boföräldern av umgängesföräldern bedöms ha ett stort ansvar. Befogade och obefogade påståenden om missbruk och våld nämns av flera umgängesföräldrar.

Flertalet av de intervjuade boföräldrarna uppger att umgänget ägt rum antingen i en umgängesstödsverksamhet eller i en lokal som kommunen tillhandahåller. Umgänget har för vissa barn förändrats över tid för att slutligen normaliseras. Något barn har haft umgängesstöd enbart vid hämtning och lämning, andra barn har haft umgängesstöd vid hämtning och lämning under

en period. Skälet för beslutet om umgängesstöd varierar. I flera fall finns uppgifter om missbruk, misshandel och aggressivitet samt avbrutna kontakter mellan barnet och fadern. Boföräldrarna är i viss mån nöjda med beslutet om umgängesstöd eftersom de annars inte skulle våga lämna barnet för umgänge. Det blir lugnare för dem och tryggare för barnet. Några mödrar påpekar dock att de helst sett att det inte blev något umgänge alls så länge barnet reagerar som det gör.

Barnen har besvarat andra frågor än de vuxna personerna och intervjuerna med dem redovisas längre fram.

Domar

I mars 2013 ombads samtliga tingsrätter i landet inkomma med kopior av de tio senast avkunnade domarna i mål som rör vårdnad, boende och umgänge. Totalt inkom 480 domar från 48 tingsrätter. Av dessa rörde totalt 30 domar beslut om umgängesstöd från 23 olika tingsrätter i landet. Alla domar utom fyra avkunnades år 2013.

Syftet med genomgången var att få en inblick i hur rätten resonerar i dessa frågor och att få mer information om omständigheter och bakgrunden till rättens beslut om umgängesstöd.

De 30 domarna rörde sammanlagt 47 barn, varav 25 pojkar och 22 flickor. Barnen var i åldrarna 1-13 år, 18 barn var mellan 1-6 år, 27 barn i åldern 6-12 år och 2 barn över 12 år. För 14 barn har föräldrarna enats om umgängesstöd.

I åtta av dessa domar som rörde tio barn gällde tvisten enbart umgänget. Fadern var umgängesförälder till samtliga barn utom ett. När tvisten även rörde vårdnaden har modern fått ensam vårdnad i flertalet ärenden. Mödrarna har fått ensam vårdnad om totalt 26 barn och fäderna om totalt fem barn. Föräldrarna har tilldömts gemensam vårdnad om sex barn.

Tillsynsärenden

Socialstyrelsen har även tagit del av tre ärenden från Justitieombudsmannen, JO, ett ärende från Diskrimineringsombudsmannen, DO samt sex ärenden från Socialstyrelsens tillsynsenhet som rörde umgängesstöd/kontaktperson. I samtliga ärenden föreligger beslut daterade efter den 1 augusti 2010. JO har riktat kritik mot socialnämndens handläggning i två ärenden och mot tingsrätten i ett ärende. Socialstyrelsen riktade kritik mot socialnämnden i ett ärende. DO riktade ingen kritik mot socialnämndens handläggning.

Kommunens rutiner

Några kommuner har låtit Socialstyrelsen ta del av de skriftliga rutiner och den skriftlig information som lämnas till föräldrar och umgängesstödspersoner i samband med att beslutet om umgängesstöd verkställs.

Samråd med Barnombudsmannen

I uppdraget har Socialstyrelsen i samråd med Barnombudsmannen planerat genomförandet av barnintervjuerna. Åsa Landberg som är legitimerad psykolog och legitimerad psykoterapeut och har lång erfarenhet av att arbeta med och intervju barn har genomfört, sammanställt och analyserat barnintervju-

erna. Åsa Landberg har arbetat hos Barnombudsmannen. I ett samarbetsprojekt mellan Rädda barnen och Socialstyrelsen skrev hon tillsammans med en kollega för några år sedan en bok som bland annat byggde på intervjuer av barn som haft umgänge med kontaktpersoner.

Barnombudsmannen har också tagit del av projektplanen, förslag till enkätutformning och de olika intervjuguiderna som använts vid intervjuerna med barn, föräldrar och umgängesstödspersoner samt diskussionsunderlag för möten med bland annat socialtjänsten.

Bilaga 2. Undersökningsresultat

Hur många kommuner och barn berörs?

Undersökningen visar att 85 procent av landets kommuner har haft ärenden som rör umgängesstöd sedan lagen ändrades den 1 augusti 2010.

Statistik saknas både hos kommun och tingsrätt

Många **kommuner** har ingen statistik som rör umgängesstöd och kan inte uppge exakt för hur många barn som rätten har beslutat om umgängesstöd det senaste året, det vill säga under perioden 2012-08-01–2013-07-31. Utifrån de svar som har kommit in uppskattas att det totalt i landet gäller ungefär 1 400 barn där rätten *intermistiskt beslutat* att barnet ska ha umgänge med en förälder under medverkan av en umgängesstödsperson och att rätten för ungefär 700 barn i *dom* beslutat att barnet ska ha sådant stöd under umgängestillfällena.

Tabell 1. Uppskattning av totalt antal barn i landet för vilka domstolen, enligt uppgift från kommunerna, beslutat om umgängesstöd under perioden 2012-08-01 – 2013-07-31

	Antal barn
I int. beslut	1 400
I dom	700

De kommuner som deltog i fokusgruppsintervjuerna bedömer att besluten om umgängesstöd vanligen rör barn i åldern 3-8 år och att det är vanligast att barnen är i förskoleåldern.

I de 30 domar och som granskades var de flesta barnen i åldern 6-12 år. Domarna rörde totalt 47 barn.

Totalt svarade 15 **tingsrätter** på frågan om antal ärenden med beslut om umgängesstöd under perioden 2013-01-01–2013-07-31. En grov uppskattning baserad på de svar som har kommit in ger att det totalt i landet rörde sig om ungefär 400 interimistiska beslut om umgängesstöd och ungefär 70 ärenden med beslut om umgängesstöd i slutlig dom.

Även om det inte går att dra några direkta slutsatser utifrån de uppgifter som lämnats så pekar svaren på att det är vanligast att domstolen beslutar om umgängesstöd interimistiskt. Detta har också bekräftats av de kommuner och tingsrätter Socialstyrelsen intervjuat. De flesta kommuner, tingsrätter och advokater som tillfrågats tycker att det är en bra lösning eftersom rätten inhämtar en vårdnads-, boende- och umgängesutredning samtidigt med beslutet om umgängesstöd. Socialnämnden kan då i utredningen redogöra för hur umgänget har fungerat för barnet och lämna förslag till hur umgänget skulle kunna utformas i framtiden. Rätten får därmed ett underlag för bedömningen av vad som blir bäst för barnet.

Vilka uppgifter finns i beslutet?

Alla kommuner har inte kunnat ange om uppgifter om våld, missbruk, psykisk ohälsa eller allvarliga omsorgsbrister förekommit i domstolens beslut och domar om umgängesstöd. För de 1 400 barnen med interimistiska beslut och de 700 barnen med dom om umgänge med umgängesstöd har det uppskattningsvis förekommit uppgifter om våld i 700 ärenden som rör barn, missbruk rör 350 barn, allvarliga omsorgsbrister rör 200 barn och psykisk ohälsa rör 200 barn. För samma barn kan det ha förekommit uppgifter om både våld, missbruk och psykisk ohälsa.

Yttrande från socialnämnden

Av de uppgifter som **kommunerna** lämnat i enkäten framgår att rätten oftast inhämtar ett skriftligt eller muntligt yttrande före beslut om umgängesstöd. Men de svar kommunerna lämnat visar också att rätten i ett stort antal ärenden inte inhämtat yttranden före beslut om umgängesstöd.

Av **tingsrätternas** svar framgår att under första halvåret 2013 har de 28 tingsrätter som svarat på enkäten inhämtat antingen skriftliga eller muntliga yttranden från socialnämnden i samtliga ärenden.

Vid intervjuerna med **fokusgrupperna** framkom att det händer vid enstaka tillfälle att rätten beslutar om umgängesstöd utan att kommunen får tillfälle att yttra sig. Några kommuner har erfarenheter av att rätten kontaktat dem under en pågående förhandling. För några kommuner fungerade detta förfarande. Flertalet kommuner ville dock ha en skriftlig begäran om yttrande innan de uttalar sig om möjligheten att förordna umgängesstöd enligt rättens förslag till beslut.

En kommun från en av **fokusgrupperna** beskrev kontakten med rätten så här: ”För det mesta skickar rätten en begäran om yttrande. Ibland händer det dock att tingsrätten ringer och vill ha ett svar direkt i telefonen. Det händer också att en tingsrätt från en annan kommun ringer eftersom de följer den rutin de har med kommuner inom det område de vanligen verkar i. Vi anser att det är bra att vi får en skriftlig begäran om yttrande från tingsrätten eftersom vi då har möjlighet att få en bild av problematiken i familjen och därmed kan erbjuda rätt insats. Det underlättar också vår planering och schemaläggning.”

Advokaterna bekräftade att rätten för det mesta inhämtar yttrande från socialnämnden före beslut om umgängesstöd. Föräldrarna ges tillfälle att lämna synpunkter på nämndens yttrande till tingsrätten innan rätten fattar beslut om umgängesstöd.

Rättens beslut om umgängesstöd

Skäl för beslutet om umgängesstöd anges inte alltid. Flera **kommuner** har i enkätsvaren uppgivit att det inte alltid framgår av avgörandet vad skälet till beslutet om umgängesstödet medverkan under umgänget är. Det innebär att några kommuner för att lämna uppgifter i enkä-

ten har bildat sig en uppfattning om skälet genom att läsa hela beslutet eller domen.

Socialstyrelsen har inte tagit del av interimistiska beslut avseende umgängesstöd. Av de **domar** som Socialstyrelsen tagit del av har det med något undantag gått att utläsa vad skälet till beslutet om umgängesstöd är. I de domar där föräldrarna enats om umgängesstöd framgår däremot inte skälet för beslutet. Rätten har i flertalet av dessa domar konstaterat att föräldrarnas överenskommelse är till barnets bästa.

Varför behöver en umgängesstödsperson närvara vid umgänget?

Kommunerna har uppgivit att det vanligaste skälet till att en umgängesstödsperson under perioden 2012-08-01 – 2013-07-31 fanns med när barnet skulle träffa en umgängesförälder var boföräldrarnas oro. Föräldrarnas konflikt vid hämtning och lämning var också ett vanligt skäl för umgängesstöd liksom att barnet inte alls eller under mycket lång tid hade träffat den andre föräldern. Ytterligare skäl som uppgavs var umgängesföräldrarnas omsorgsbrister, behov av övervakat umgänge, barnets brist på trygghet och barnets rädsla.

Tingsrätterna har som det vanligaste skälet till förordnandet om umgängesstöd under första halvåret 2013 uppgivit att barnet inte på mycket lång tid träffat umgängesföräldern. Därefter följer skäl som föräldrarnas konflikt vid hämtning och lämning, att föräldrarna enats om umgängesstöd, umgängesföräldrarnas brister i omsorgsförmågan, behov av övervakat umgänge, boföräldrarnas oro, barnets rädsla, barnets oro. Om den ena föräldern framför misstanke om övergrepp i någon form mot barnet uppges att umgängesstöd kan förordnas i interimistiskt beslut. Det gäller dock inte om övergreppet är bekräftat i dom eller på annat sätt.

Umgängesföräldrarna uppges att skälet till beslutet om umgängesstöd oftast är en långvarig konflikt och upprepade domstolstvister mellan föräldrarna där uppgifter om våld och missbruk kan finnas. Barnet kan ha påverkats negativt vilket lett till avbrott i kontakten. Umgängesföräldrarna efterfrågar mer stöd för att möjliggöra ett normaliserat umgänge.

Även **boföräldrarna** som var mödrar beskriver fleråriga konflikter med återkommande tvister och avbrott i kontakten mellan barn och fäder. Uppgifter om våld och missbruk förekommer. Det förekommer också att en boförälder har skyddad adress. Boföräldrarna känner rädsla och oro för att barnet ska fara illa av umgänget. Det finns barn som vägrar att träffa sina fäder. Några boföräldrar har ansett att barnet behöver stöd och behandling innan ett normaliserat umgänge kan starta.

Fokusgrupperna uppges att det är vanligast med interimistiska beslut om umgängesstöd och att föräldrarna kommit överens om att en umgängesstödsperson ska närvara under umgänget. Uppgifter om våld finns ofta i dessa ärenden men det är inte vanligt att det finns en förälder som är dömd för misshandel även om det förekommer. Det inträffar även att en boförälder har skyddad adress. Andra uppgifter som finns i besluten om umgängesstöd är missbruk, psykisk ohälsa, omsorgsbrister. Det kan också handla om svåra konflikter mellan föräldrar eller barn som aldrig haft något umgänge med den

andra föräldern, ibland för att föräldrarna aldrig levt tillsammans. Flera kommuner i fokusgruppen anser att tingsrättens beslut ofta är dåligt motiverade och att det därför blir en tolkning av skälet utifrån de uppgifter de har tillgång till.

Advokaterna anger att skäl för att en umgängesstödsperson behöver förordnas är att ett barn och en förälder inte träffats på länge, i risksituationer för att garantera att barnet inte utsätts för våld eller övergrepp samt vid uppgifter om våld, missbruk eller psykisk ohälsa. Det finns också små barn som inte har någon tidigare relation till umgängesföräldern. De behöver stöd under en period för att etablera kontakt med föräldern. Advokaterna påpekar att när det finns en risk för att barnet kan fara illa så ska det inte vara något umgänge. Det är dock mycket ovanligt att rätten beslutar att det inte ska vara något umgänge alls.

Domstolens beslut ska gälla för viss tid

I 20 procent av de **domar** som Socialstyrelsen tagit del av saknas begränsningar i tid trots att lagen föreskriver tidsbegränsning.

Umgängesföräldrarna har inte alltid kännedom om under vilken period umgängesstödet ska medverka under umgänget. Några av föräldrarna nämner att umgänget enligt rättens beslut ska utökas successivt för att så småningom bli ett normaliserat umgänge. För flera umgängesföräldrar är antagligen tidpunkten för umgängesstödet upphörande mindre väsentlig eftersom det i första hand handlar om att få igång ett umgänge med barnet.

Boföräldrarna uppger att intensiteten i umgänget varierar från flera gånger i veckan till en gång per månad. Flera föräldrar uppger att rätten beslutat att umgänget med umgängesstöd ska ske ett visst antal gånger, andra att det ska pågå under en viss period. För en del barn utökas umgänget efter en tid och umgänget med umgängesstöd upphör så småningom för att övergå i ett normaliserat umgänge.

Tingsrätterna uppger att ett år i de flesta fall är en rimlig tid för beslut om umgängesstöd. En tidsbegränsning görs alltid när beslutet fattas i dom. När det gäller interimistiska beslut gäller beslutet tills annat beslutas eller fram till laga kraftvunnen dom.

Advokaterna anser att det är bra att umgänget med umgängesstöd nu sker under en begränsad period och att det sedan kan fasas ut till ett normalt umgänge. Någon påpekar att avsikten visserligen har varit att begränsa umgänget med umgängesstöd i tid men att det i praktiken kan pågå betydligt längre eftersom det är möjligt att fatta nya beslut om umgängesstöd under hela processen.

Socialnämndens beslut om umgängesstöd

Umgängesstöd förordnas inte alltid

Många **kommuner** har haft svårt att få fram uppgifter om antal ärenden där umgängesstöd förordnats i enlighet med rättens beslut. Det gäller särskilt för perioden 2010-08-01 – 2012-07-31. Av de uppgifter som lämnats framgår att

kommunerna för de allra flesta barnen under perioden 2012-08-01 – 2013-07-31 förordnat umgängesstöd helt i enlighet med tingsrättens beslut. Kommunerna har också uppgivit att det förekommer att barn endast delvis förordnats umgängesstöd i enlighet med rättsens beslut samt att en del barn inte alls förordnats umgängesstöd trots att rätten beslutat om det. Skälen till detta förklaras längre fram i rapporten.

Tingsrätterna uppger att det är vanligt att umgänge med umgängesstöd endast erbjuds i umgängesstödslokal och att domstolen rättar sig efter de möjligheter nämnden erbjuder såvida inte parterna själva kan ordna någon annan person som kan närvara vid umgänget. Vidare framkommer att tingsrätterna anser att socialnämnden har en tendens att tycka att tingsrättens beslut och domar inte är riktiga och därför försvårar de verkställighet av beslut och domar.

Advokaternas erfarenheter är att det är vanligt att kommunen inte kan ställa upp med umgängesstöd på det sätt som skulle behövas. Vanligt är att nämnden föreslår umgänge under kortare tidsperioder. Det gäller särskilt om det finns umgängesstödslokaler i kommunen att hänvisa föräldrarna till.

Orsaker till att inte alls förordna en umgängesstödsperson

När en umgängesstödsperson inte alls har kunnat förordnas, kan orsakerna vara flera. Som exempel har **kommunerna** i enkäten uppgivit att det inte varit möjligt att förordna umgängestöd på de dagar och tider eller i den omfattning som angivits i rättsens beslut, att umgängesföräldern inte gått att nå, att umgängesföräldern har tackat nej, att umgängesföräldern har varit frihetsberövad, att umgängesförälder har avlidit, att umgängesföräldern har varit hotfull mot personal och att man därför av säkerhetsskäl inte förordnat umgängesstöd. Andra skäl har varit att boföräldern har skyddad adress, att boföräldern inte medverkar, att boföräldern ställer specifika krav på umgängesstödspersonen, att barnet och boföräldern har flyttat från kommunen, att föräldrarna själva har kommit överens och att barn uppvisat kroppsliga och psykiska reaktioner på grund av sin rädsla för umgängesföräldern.

Orsaker till att umgänge aldrig inleds trots att umgängesstöd förordnats

Det vanligaste skälet till att umgänge med umgängesstöd inte kommer igång är enligt **kommunernas** svar i enkäten att barnet vägrar umgänge. Därefter handlar det om att umgängesföräldern eller boföräldern inte medverkar till umgänget. Andra skäl som angivits är att föräldrarna enats om en annan lösning, att föräldern har överklagat beslutet, att en förälder avtjänar fängelsestraff, att det finns beslut om umgängesbegränsning enligt LVU, att boföräldern har skyddad adress, att det funnits svårigheter hitta en umgängesstödsperson och att barnet visade så stark rädsla att socialtjänsten avbrutit umgänget.

Finns det möjlighet till individuella lösningar utifrån barnets behov?

Advokat ger exempel på flexibel lösning

När två föräldrar i ett mål var överens om att umgänget i en umgängesstödsverksamhet inte hade fungerat för barnet så ordnade kommunen en familjestödare som umgängesstödsperson. I just detta ärende skrev rätten i beslutet att det inte skulle ske i lokal. Alla hjälptes åt att få umgänget att fungera och då blev det bra för barnet.

Av de 27 **tingsrätter** som svarat på frågan, om kommunerna organiserat umgängesstödsverksamheten så att det finns möjlighet till individuella lösningar i kommunerna inom deras verksamhetsområde, svarade några enstaka tingsrätter att den möjligheten inte fanns i någon av de för umgängesstödet aktuella kommunerna. Nästan en tredjedel av tingsrätterna svarade att möjligheten till individuella lösningar fanns i alla kommuner och drygt två tredjedelar av tingsrätterna svarade att möjligheten fanns i vissa kommuner men inte i alla. Tingsrätterna har tillfrågats om det finns möjlighet att ha umgänge på olika platser, olika dagar, olika tidpunkter och om antalet tillfällen för umgängesstöd kan variera under veckan/månaden utifrån barnets behov.

Av **tingsrätternas** svar framgår att kommunernas organisering av umgängesstödet alltid eller ibland påverkar rättens beslut om umgängesstöd på så sätt att tiden, omfattningen eller platsen där umgänget kan ske begränsas i förhållande till vad kommunen kan erbjuda. Ibland leder det till att det inte blir något umgänge alls och ibland blir det umgänge utan umgängesstöd.

Flera av de **kommuner** som har umgängesstödverksamheter eller umgänge i en specifik lokal uppger att umgänget kan begränsas i tid, till plats och omfattning. En del av dessa kommuner har inga alternativa lösningar om barnet har andra behov. Andra kommuner har ingen organiserad umgängesstödsverksamhet utan utser en umgängesstödsperson som närvarar vid umgänget på bestämd plats vilket kan vara allt från en lekplats till umgängesförälderns hem. Få kommuner har möjlighet att erbjuda olika alternativa lösningar.

I samtalen med **fokusgrupperna** framkommer att alla kommuner inte kan erbjuda umgängesstöd i olika former och vid olika tidpunkter. En del kommuner erbjuder enbart umgänge i en umgängesstödsverksamhet eller i en viss lokal. Andra kommuner erbjuder umgängesstöd på andra platser eller i en förälderns hem. Några kommuner anser att de inte kan garantera umgängesstödjarens säkerhet om umgänget sker i en förälders hem. I en del lokaler finns alltid flera personer närvarande under umgänget vilket uppfattas som en trygghet för alla parter. Vissa kommuner kan enbart erbjuda umgängesstöd under arbetstid andra enbart under helger.

Advokaterna är kritiska till hur umgängesstödet nu är organiserat eftersom en del kommuner endast kan erbjuda umgänge i umgängesstödslokaler på vissa tider och vissa dagar. Det innebär att en del föräldrar avstår från umgänge och andra tackar ja till det de får. Rätten talar sällan om i sitt beslut var umgänget ska ske. Vidare framför att det i allmänhet är socialnämnden som bestämmer var umgänget ska ske. I beslutet står exempelvis att umgänget ska ske varannan helg med umgängesstöd. Har kommunen en umgängesstödslokal som är öppen ett visst klockslag på söndagar så sker umgänget i lokalen vid den tidpunkten. Det finns inget alternativ. Advokaterna ger också exempel på domare som har egna förslag till lösningar och verkligen arbetar för att försöka få det att fungera för familjen tillsammans med advokat, föräldrar och socialnämnd.

På vilka platser erbjuds umgängesstöd?

Tabell 3. Andel av respektive umgängesstödsformer som erbjuds enligt uppgift från kommunen

I särskild umgängesstödsverksamhet	22 %
I annan lokal som kommunen tillhandahåller	71 %
I umgängesförälderns hem	57 %
På annan plats*	57 %

*Som exempel på annan plats anges öppna förskolan, bibliotek, simhall, lekplats, djurpark eller plats som umgängesförälder föreslagit.

Verksamhet och rutiner

En kommun beskriver sin rutin så här:

Den som ansvarar för beslut om umgängesstöd kallar till en gemensam informationsträff med bo och umgängesförälder, handläggare vid familjerätt samt personal/umgängesstödjare utsedd i verksamheten. Oftast har vi en träff med varje förälder då vi informerar om tingsrättens dom/beslut och klagör rollerna tingsrätt-handläggare-umgängesstöd.

Andra frågor får föräldrarna ta upp med handläggaren. Samarbetsamtal kan erbjudas föräldrarna. Vi informerar om rutinerna i umgängesstödsverksamheten och lämnar även skriftlig information. Föräldrarna berättar om barnet och får möjlighet att ställa frågor.

Umgängesstödjaren bokar introduktionstid för boförälder och barn. Barn får information vid introduktionstillfället utifrån ålder och mognad. Första uppföljningssamtal bokas med föräldrarna. Rutin inom en månad. Umgängesstödschema upprättas som lämnas till verksamheten för föräldrarnas underskrift

Skriftliga rutiner för arbetet

Endast 27 procent av landets kommuner har tagit fram skriftliga rutiner för arbetet med umgängesstöd.

Rutiner för att formalisera uppdraget i skriftligt dokument

Cirka 66 procent av **kommunerna** har rutiner för att formalisera uppdraget skriftligt i ett dokument. Flera kommuner har svarat att skälet till att det inte finns rutiner är att de ännu inte haft något uppdrag om umgängesstöd. Några kommuner har svarat att umgängesstödspersonerna är anställd personal från socialtjänsten och att uppdraget är muntligt. En del kommuner förmedlar innehållet i uppdraget muntligt och dokumenterar sedan samtalet i akt. En kommun uppger att de följer anvisningarna i SOSFS 2012:4 om vad som bör framgå av ett skriftligt dokument och har utifrån dessa utformat ett avtal till umgängesstödspersonen.

Få **bo- och umgängesföräldrar** uppger att de har fått skriftlig information om uppdraget eller att uppdraget formaliserats i ett skriftligt dokument.

Umgängesstödspersonerna uppger att tingsrättens beslut ser olika ut. Ibland är de detaljerat formulerade med succesiva förändring för att nå ett normaliserat umgänge. Andra beslut är mer summariska och viss beslutanderätt om umgängets utformning överläts till socialtjänsten.

En del umgängesstödspersoner får ta del av tingsrättens dom eller beslutsdelen andra får muntlig information om innehållet i rättsens beslut av handläggaren. Några umgängesstödspersoner informeras av handläggaren om det

förekommit uppgifter om hot eller våld, missbruk och övergrepp. En del umgängesstödspersoner erhåller information från föräldrarna.

Samtliga umgängesstödspersoner får antingen muntlig eller skriftlig information om uppdragets innehåll det vill säga på vilka tider, i vilken omfattning, och på vilken plats umgänget ska eller kan äga rum. En del kommuner ger både skriftlig och muntlig information. Vad som framgår av det skriftliga uppdraget varierar från kommun till kommun. Flera kommuner har ett remissförfarande där det till umgängesstödsverksamheten kommer information om uppdraget med tider och omfattning m.m. och utifrån den informationen utses en lämplig umgängesstödsperson. Ett möte med ansvarig handläggare på familjerätten äger sedan rum, samt möten med föräldrar och barn. Handläggaren går igenom uppdraget och vilka regler som gäller.

Det kan handla om specifika instruktioner för det individuella barnet eller om generella regler som gäller för exempelvis en verksamhet. En del kommuner och verksamheter har ordningsregler. Det kan handla om att umgängesförälder respektive boförälder ska komma en viss tid före och efter umgängestillfället, hur och till vem föräldrarna ska meddela sjukdom, att inte tala illa om en förälder eller andra personer som barnet har kontakt med, att en förälder som bedöms påverkad eller är aggressiv avvisas eller att inte tala i telefonen utan engagera sig i barnet. Ibland ställs krav på att umgängesföräldern ska tala svenska så att umgängesstödspersonen förstår vad som sägs. Umgängesstödspersonen kan avbryta umgänget i vissa situationer. Om barnet visar rädsla eller inte orkar genomföra ett helt umgängestillfälle avbryts i allmänhet umgängestillfället.

Samtliga umgängesstödspersoner har antingen fått information om att de ska vara neutrala i sin roll som umgängesstödjare i samband med att de åtog sig uppdraget alternativt har det förutsatts att de genom sin tidigare yrkeserfarenhet redan har dessa kunskaper och erfarenheter.

De flesta umgängesstödspersoner uppfattar sin roll som otydlig.

Samtal med barn före beslut om umgängesstöd

En kommun beskriver sin rutin så här

” När tingsrätten har uppdragit åt socialnämnden att utse umgängesstöd inleds processen med samtal med föräldrarna var för sig för att diskutera praktiska förutsättningar, förväntningar och barnsamtal. Inventering sker också av barnens privata nätverk för att se om det finns någon som barnet är trygg med som kan närvara vid umgänget, allt beroende på barnets ålder och familjens situation. Beroende på barnets ålder kan även samtal med barnet ske. Därefter utses en lämplig stödperson som är beredd att åta sig uppdraget. Personens lämplighet utreds om det inte redan är gjort. Möte sker därefter med föräldrar, barn och stödperson där regler och riktlinjer formuleras. Tider bokas också för inskolning mellan stödperson och barn. Avtal skrivs mellan stödperson och socialnämnden. En tydlig umgängesplan upprättas med tid för uppföljning. Vid uppföljningsmötet revideras planen vid behov och ny tid bokas för nästa uppföljningsträff, om möjligt med båda föräldrarna.”

Tabell 4. Andel kommuner som har som rutin att samtala med barn före socialnämndens beslut om umgängesstöd

	Ja, enskilt Samtal med barnet	Ja, tillsam- mans med boförälder	Nej, inget samtal med barnet
Barn under 6 år	6 %	36 %	62 %
Barn 6 år och över	26 %	36 %	51 %

Flera **kommuner** har svarat att de har som rutin att prata med barnet både tillsammans med boföräldern och enskilt.

Det går inte att avgöra utifrån intervjuerna med **boföräldrarna** om socialnämnden i dessa ärenden haft samtal med barnet före beslut om umgängesstöd. Personal som ansvarar för att verkställa beslutet om umgängesstöd har i vissa ärenden haft samtal med förälder och barn men de framgår inte när i processen dessa samtal ägt rum.

Av intervjuerna med **barnen** framkommer inte att samtal ägt rum före beslut om umgängesstöd. Barnen har genomgående haft väldigt lite att säga om planeringen och förberedelserna inför umgänget

Samtal med barn, bo- och umgängesförälder före start

En kommun beskriver sin rutin så här

”Inslussningssamtal sker tillsammans med berörda föräldrar, umgängesstödjare samt familjerättens handläggare. Vid inslussningssamtalet diskuteras praktiska förutsättningar samt hur boföräldern på bästa sätt kan förbereda barnet på umgänget. Då barnet är över 7 år träffar umgängesstödjaren barnet för att skapa kontakt och förtroende. Barn under 7 år har umgängesstöd i en öppen förskola där umgängesstödjaren är mer aktiv i samtal med barnen under pågående umgänge.”

På frågan om **kommunen** har som rutin att i samtal informera, förbereda och klargöra uppdragets innehåll för de berörda innan umgänget med umgängesstöd startar svarar över 90 procent av kommunerna att de har samtal med umgängesstödspersonen, boföräldern och umgängesföräldern och 66 procent av kommunerna uppger att de talar med barnet.

Hur **umgängesföräldern** fått information om umgängesstödspersonens roll varierar. Någon har fått information av en samordnare via telefon och sedan ytterligare information av umgängesstödspersonen. En del förälder har fått både muntlig och skriftlig information. Några föräldrar uppger att de inte har fått någon information alls. När föräldrar fått information varierar innehållet i den information de fått. Det kan handla om övergripande information, det vill säga vad syftet med umgängesstödspersonen är eller mer praktisk information, exempelvis hur det ser ut i lokalen, vad man kan göra där, vart man kan ringa om man har frågor osv. En förälder berättade om en känsla av otrygghet eftersom föräldern inte visste om umgängesstödspersonen arbetade på rätt sätt. Några föräldrar hade informerats om att umgänget i vissa situationer kunde avbrytas.

Boföräldrarna ger olika beskrivningar av hur informationen förmedlats till dem. Antingen har det varit den person som ansvarat för umgängesstödet eller umgängesstödspersonen själv som lämnat information. Nästan alla föräldrar uppger att de har fått någon form av information. Ibland har den varit skriftlig, ibland muntligt och ibland både skriftlig och muntlig. Flera kommuner har också informerats föräldrarna om de ordningsregler som gäller samt i vilka situationer ett umgängestillfälle kan avbrytas. Nästan samtliga föräldrar tycker informationen var bristfällig och uppger att de kände sig osäkra inför vad som gällde.

Ovanstående uppgifter bekräftas även av **fokusgrupperna**. Rutiner finns i de flesta kommuner men rutinerna ser olika ut. I vissa kommuner anpassas kontakten utifrån föräldrarnas behov.

Barnen kommer inte ihåg att de har träffat någon person från socialtjänsten som har informerats dem om att de ska ha umgänge med umgängesstöd.

Något barn berättar att mamman sagt att umgänget skulle ske med en umgängesstödsperson. Barnen vet inte vem som har fattat beslutet om umgängesstöd. Ett barn har dock förstått att det är några tanter och farbröder som bestämmer om umgängesstödet.

Inskolning före start

De allra flesta **kommuner**, 85 procent, har som rutin att skola in barnet innan umgängesperioden med umgängesstödet startar. Ansvaret att bedöma när barnet är så tryggt med umgängesstödspersonen att umgänget med umgängesföräldern kan starta ligger oftast på umgängesstödspersonen.

Boföräldrarna berättade i intervjuerna om olika former av introduktion för barnet innan umgänget med en förälder påbörjades. Det handlade om allt från ett kort informationsmöte till flera möten för att trygga barnet. Det fanns små barn som endast träffade umgängesstödspersonen under mycket begränsad tid och det fanns barn som fick tydlig information om vad som skulle ske. En del barn fick se umgängesstödslokalen och fick information om vad de kunde göra där. Några barn träffade umgängesstödspersonen vid flera tillfällen innan umgänget startade. För flera barn hade det funnits flera umgängesstödspersoner som närvarat under umgängestillfällena och ingen av dem hade haft huvudansvaret för barnets umgänge.

Umgängesstödspersonerna uppger att inskolningen med barnet i allmänhet sker utifrån barnets behov. Antalet tillfällen umgängesstödspersonen och barnet träffas varierar därför. Syftet är att barnet ska känna trygghet med umgängesstödspersonen. Umgängesstödspersonen får information om barnet har särskilda behov som behöver uppmärksammas.

Även **fokusgrupperna** beskriver att inskolningen anpassas till barnets behov och att ansvaret för bedömningen oftast ligger på umgängesstödspersonen.

Barnen har i allmänhet inte uppfattat att de förberetts inför umgänget. Några barn beskriver att de inte alls var föreberedda på umgänget. De gick bara dit med mamma, och upptäckte att pappa var där.

Utses en viss person att närvara vid umgänget?

På frågan om en viss person utses att närvara vid barnets umgänge med föräldern har endast 47 **kommuner** svarat. Över 70 procent av dessa har svarat att de gör det.

Flertalet **umgängesföräldrar** uppger att det funnits flera personer som har närvarat vid umgängestillfällena i en umgängesstödslokal. Personerna arbetar ofta två och två i team vilket innebär att barnet och umgängesföräldern ibland kan träffa fyra olika personer beroende på hur umgänget organiserats. En av de umgängesföräldrar som haft en umgängesstödsperson utsedd uppger att det varit ett problem eftersom det blev avbrott i umgänget varje gång umgängesstödspersonen inte kunde eller hade semester. Semesteravbrott uppges som ett problem även när umgänget ägt rum i en umgängesstödslokal eftersom flera verksamheter stänger under sommaren.

Även **boföräldrarna** uppger att det funnits flera personer som närvarat vid umgänget och att det ibland har varit olika personer vid olika tillfällen.

Advokaterna anser att ett problem med umgängesstödslokaler är att personalen inte har samma möjligheter som en umgängesstödsperson att följa upp hur umgänget fungerar för barnet. Det upplevs också som problematiskt att det vid ett tillfälle kan vara flera personer i en lokal och vid nästa tillfälle andra personer. Både de som arbetar i verksamheten och de föräldrar och barn som har umgänge där kan vara nya för barnet. Advokaterna säger att det blir för rörigt för vissa barn och det är ett problem att det inte finns någon specifikt ansvarig person.

En **fokusgruppskommun** berättar att det inte finns någon specifik person utsedd. Två ansvariga personer finns i verksamheten och de hjälps åt vid varje umgängestillfälle och rapporterar tillsammans till handläggaren i kommunen. En annan fokusgruppskommun berättar att flera umgängesstöds personer delar på ansvaret under ett umgängestillfälle. En umgängesstödsperson kan ha ansvar för flera barn och barnet kan träffa olika personer vid olika tillfällen. En person kan exempelvis vara informationsansvarig för ett barn.

Så här beskriver några kommuner sin rutin när de inte har utsett en viss person att närvara vid umgänget.

”Vi har ett rullande schema med ett fåtal personer vilket innebär att barnet ofta träffar samma umgängesstödjare.”

”Tre kontaktpersoner alternerar vid de tider som verksamheten är öppen. Föräldrarna och barnet möter alltid två av dem vid "studiebesöket" och båda eller en av dem är sedan med vid det följande umgänget. Beslutet enligt 6 kap 15 c tredje stycket föräldrabalken fattas med beslutsformuleringen: Beslut att utse en eller flera personer att medverka vid umgänget.”

”Två personer är kontrakterade att arbeta i verksamheten under öppettiderna. Ytterligare en person finns avtalad att tillfrågas vid t.ex. sjukdom eller semester. Därmed anses personerna utsedda. Dock fattas inte beslut angående specifik person i varje enskilt ärende.”

Kompetens, erfarenhet, stöd och handledning

Flertalet av de intervjuade **umgängesstödspersonerna** har en lång erfarenhet av uppdrag som kontaktperson vid umgänge och som umgängesstödsperson. Tre personer har påbörjat sitt uppdrag efter reformen 2010. Övriga personer har haft uppdrag som kontaktperson under 4-40 år. En person har haft ett uppdrag. Övriga har uppskattningsvis haft uppdrag som rört 10-60 barn. För dem som har arbetat med umgängesstödsuppdrag under många år har det ibland varit svårt att säga exakt hur många barn de mött. Siffrorna får alltså ses som en grov uppskattning av deras erfarenheter.

Av svaren framgår att 14 umgängesstöds personer har en eller flera akademiska utbildningar med beteendevetenskaplig inriktning. De är exempelvis socionomer, socialpedagoger, beteendevetare eller forskollärare ibland kom-

binerat med terapeutisk utbildning. De har flera års erfarenhet av arbete inom socialtjänsten, som familjebehandlare eller behandlingsassistenter. Två personer har tidigare erfarenheter av arbete inom äldreomsorgen. De har kompletterat dessa erfarenheter med socionomutbildning eller psykoterapeutisk utbildning. En person saknar akademisk utbildning men har lång erfarenhet av arbete åt socialtjänsten. Två personer har fått en utbildning som var mer specifikt inriktad på arbetet med umgängesstöd.

Tio umgängesstöds personer arbetar i en specifik verksamhet/lokal med umgängesstödet. Fem personer arbetar antingen i en lägenhet, i umgängesförälderns hem, på annan plats eller både och.

Nio umgängesstödjare har handledning enskilt eller i grupp. Tre av dessa får även stöd från handläggaren vilket flertalet av den övriga personerna också får. Tre umgängesstödjare har träffar några gånger per år med andra personer med likartade uppgifter. Träffarna fungerar dels som utbildning och dels som handledning. 13 personer anser att de fått tillräckligt stöd, två personer uppger att de inte fått tillräckligt stöd för sitt uppdrag. Av svaren framgår att umgängesstöds personen ibland fått särskild handledning efter begäran om stöd.

På fråga om det finns något de vill ändra på så uppger tre av personerna att de skulle vilja arbeta med förändringsprocessen och lite mer behandlande även med samarbetsamtal. Någon uttrycker att det finns behov av en umgängesstödslokal även vid andra tider än de som nu är möjliga. En annan umgängesstöds person lyfter fram att det är suveränt att ha umgänget i en umgängesstödslokal. En umgängesstöds person efterfrågar mer feedback när umgänget med umgängesstöd avslutats och föreslår ett tydligt avslut efter varje barns umgängesperiod.

Hur följs umgänget upp?

Så här beskriver en handläggare i en kommun rutinen för uppföljning

”Kontakt med umgängesstödjaren efter VARJE umgängestillfälle. Jag som tjänsteman står för journalföring av alla umgängestillfällen. Dessa journalanteckningar, godkända av umgängesstödjaren, används därefter i utredning, då de flesta umgängesstöd sker under utredningstid. Umgängesstöds personen för löpande anteckningar som journalförs och sedan sammanställs i ett dokument som lämnats tillbaka till tingsrätt (vid interimistiska beslut inför huvudförhandling). Avslutet har varit svårt att få till p.g.a. långa avstånd eller att umgängesföräldern av sagt sig. Umgängesstöds personen rapporterar efter varje umgängestillfälle ”

De flesta **kommunerna**, över 90 procent, har uppgivit att de under den tid umgängesstödet pågår följer upp hur umgängesstödet fungerar med umgängesstöds personen. Cirka 88 procent följer även upp hur umgänget har fungera med bo- och umgängesföräldrarna Endast 62 procent av kommuner-

na svarar att de följer upp med barnet hur umgänget med umgängesstöd har fungerat.

Endast en **umgängesförälder** har fått information om hur umgänget ska följas upp. I den aktuella kommunen skrivs rapporter efter varje umgängesstillfälle som föräldern inte fått ta del av. Uppföljningsmöten har diskuterats men inte genomförts. Några umgängesföräldrar utgår ifrån att det är rätten som på något sätt följer upp hur umgänget har fungerat.

En del **boföräldrar** uppger att de själva fått söka sig information om hur det fungerat andra har fått information av umgängesstödspersonen efter umgängesstillfället antingen muntligt eller skriftligt. I ett ärende har advokaten fått information men inte föräldern. Någon förälder har uppfattat att socialnämndens målsättning var att följa upp regelbundet genom möten men några sådana möten ägde aldrig rum.

Umgängesstödspersonerna berättar att återrapportering sker i de flesta kommuner till handläggaren efter varje umgängesstillfälle antingen skriftligt eller muntligt. Rapporteringen gäller under vilka tider umgänget pågått, var någonstans umgänget ägde rum, vad man gjorde. Rapporterna är i allmänhet korta. De flesta rapporterar direkt till handläggaren. Ett par umgängesstödjare skriver direkt i en journal. I en kommun lämnas rapporten även till boföräldern.

Hur uppföljningen görs varierar i **fokusgruppskommunerna**. En del umgängesstödjare rapporterar skriftligt eller muntligt till handläggaren vid varje umgängesstillfälle eller med viss regelbundenhet. Andra umgängesstödjare rapporterar vid avvikelser. Någon kommun anser att uppföljningen borde göras mer regelbundet än vad som nu görs då kontakten oftast tas per telefon. Uppföljningen med föräldrarna ser olika ut men är inte planerad på samma sätt som uppföljningen med umgängesstödspersonen.

De flesta **advokater** har ingen erfarenhet av att umgänget med umgängesstöd följs upp. Någon har dock erfarenhet av att det följs upp genom skriftliga rapporter. En advokat menar att det ska följas upp eftersom nämnden ska ta ställning till när umgängesstödet ska upphöra. Någon annan att det följs upp genom den utredning som görs.

När **barnen** får frågan om de vuxna inom socialtjänsten har frågat dem om hur umgänget fungerat säger de flesta att de inte minns eller att de inte tillfrågats.

Efter avslutat umgänge

Få **kommuner** har som rutin att umgängesstödspersonen lämnar en skriftlig rapport efter avslutat umgänge med umgängesstöd. Endast 41 procent av kommunerna har svarat att de har som rutin att inhämta en skriftlig eller muntlig rapport. Några kommuner har svarat att de inhämtar uppgifterna i samband med den utredning de enligt beslut från tingsrätten gör.

En **tingsrätt** berättar att när det är ett interimistiskt beslut, vilket det oftast är, brukar rätten begära in upplysningar av vilka det ska framgå hur umgängesstödet har fungerat. Det ska även framgå av en vårdnadsutredning. Efter dom skickar familjerätten inom rättens verksamhetsområde en redogörelse för hur umgänget med umgängesstöd har fungerat. Eftersom målet då är

avslutat får den dömande rådmannen ta del av det och sedan sätts redogörelsen in i en administrativ pärm.

Ingen **umgängesförälder** förefaller ha haft något avslutande möte där umgänget med umgängesstöd diskuterats. Inte heller boföräldrarna har deltagit i något sådant möte med socialtjänsten.

En **boförälder** uppger att inte heller rätten fått någon information vilket föräldern uppfattar som mycket märkligt.

En intervjuad **umgängesstödsperson** lämnar en skriftlig rapport efter avslutad umgängesperiod. Andra lämnar en sammanfattande rapport muntligt eller skriftligt på förfrågan när handläggare har ett pågående utredningsuppdrag.

Ett **barn** berättar att hon har pratat med en person efteråt som frågade hur hon tyckte att det var att träffa pappa med umgängesstöd. Hon känner sig lyssnad på och den vuxna ska försöka hjälpa henne så att det blir som hon vill. För några av barnen upphörde umgängesstödet utan att de förbereddes eller förstod varför.

Normalisering av umgänget – umgänge utan umgängesstöd

Svar från en fokusgruppskommun

En kommun delar in föräldrarna i två grupper och säger: när det funnits en relation tidigare mellan umgängesförälder och barn men som avbrutits så går det ofta bra efteråt. Men om umgängesstödet funnits med på grund av en problematik hos någon förälder så går det oftast inte så bra. Det finns också föräldrar som behöver mer stöd än vad rätten kan besluta om.

På frågan om umgänget vanligen normaliseras efter perioden med umgängesstöd så har 126 **kommuner** svarat. Av dessa har 24 kommuner sagt att de saknar uppgifter. Av de barn som de 126 kommunerna sammanlagt förordnat umgängesstöd för, bedömer kommunerna att umgänget har normaliserats för ungefär 25 procent av barnen.

I en del av de ärenden där det finns beslut om umgängesstöd har **boföräldrarna** uppgivit att insatsen fortfarande pågår vid intervjutillfället. I tre ärenden har umgänget normaliserats, i ett ärende fungerar inte umgänge och i ett ärende har rätten beslutat att inget umgänge ska äga rum.

En **umgängesförälder** uppger att umgänget fungerar och en att det avbrutits. För några pågår umgängesstödperioden fortfarande och i något ärenden går det inte att utläsa hur det förhåller sig.

Umgängesstödspersonerna anser att många umgängen har förutsättningar att normaliseras. Man ser också situationer där det redan från början är tveksamt att det ska kunna bli ett vanligt umgänge när beslutet om umgängesstöd upphör. Det kan exempelvis handla om föräldrar som har funktionsnedsätt-

ningar eller lider av psykisk ohälsa, och där det finns fortsatt behov av umgängesstöd under en längre tid. Det kan handla om en tonåring som redan från början säger att han eller hon inte vill ha kontakt med en förälder. Många gånger bedöms konflikterna mellan föräldrarna vara alltför stora för att umgänget ska kunna normaliseras. Det finns också föräldrar som är för upptagna av sig själva eller har missbruksproblem som är för omfattande för att ett normaliserat umgänge ska kunna utvecklas.

I **fokusgrupperna** varierar uppfattningen om umgänget kan normaliseras när umgängesstödet upphör. Kommunerna är tveksamma. En del vet inte så mycket om vad som händer efteråt och några säger att det är ovanligt att det fungerar. En del föräldrar hör av sig därför att det inte fungerar. En uppfattning är att det ibland behövs längre perioder med umgängesstöd och att det då skulle kunna normaliseras. Möjligheten för både barn och föräldrar att få stöd lyfts också fram. Flera umgängesstödverksamheter anser att merparten av ärendena leder till normaliserat umgänge.

Tingsrätternas uppfattning är att umgänget tillräckligt ofta normaliseras. Få ärenden havererar, och om det havererar så beror det på något speciellt. Om umgänget med umgängesstöd inte fungerar så avbryter socialnämnden umgängestillfället.

Advokaterna har olika uppfattningar om huruvida det blir ett normaliserat umgänge efter ett beslut om umgängesstöd eller inte. Några säger att i vart fall blir det någon form av umgänge efteråt. Någon anser att just detta att man har umgänge i en umgängesstödslokal leder till att det inte blir ett normaliserat umgänge. Umgänget behöver anpassas bättre till barnet för att ett normalt umgänge ska vara möjligt. Umgänget behöver trappas upp och tiden med umgängesstöd minska så att det slutligen kan äga rum utan stöd.

För ett av **barnen** pågår fortfarande umgänge med umgängesstöd. Ett barn träffar numer sin pappa utan umgängesstöd och är nöjd med det. De andra barnen har inget reglerat umgänge med sin pappa vid tiden för intervjun, även om det finns planer på att starta umgänget för ett par barn. Ett barn träffar pappan lite ändå.

Pågående behandlingsinsats eller stödåtgärd

Av enkätsvaren framkommer att det förekommer att både barn och föräldrar har behandlingsinsatser eller stödåtgärder samordnat med umgängesstöd. Vanligast är att det är barnet som har insats och minst vanligt att umgängesföräldern har det. Av enkätsvaren har också framkommit att rätten i enstaka ärenden kan ha beslutat att föräldrarna under tiden beslutet om umgängesstöd pågår ska gå i samarbetsamtal eller att barnet ska ha kontakt med barnpsykiatri. Vilka insatser som i övrigt har varit aktuella framgår inte av svaren.

En umgängesstödsverksamhet säger att när det gäller ärenden med skyddad identitet så skulle det behövas annat stöd i samband med umgänget med umgängesstöd.

Advokaterna lyfter fram att det skulle behövas särskilda kvalifikationer för att vara umgängesstöd i ärenden där det finns påståenden om våld, missbruk och psykisk ohälsa. Socialnämnden borde också ha mer att erbjuda uti-

från det enskilda barnets behov och inte utifrån vilka insatser som kommunen kan erbjuda.

Erbjuds stöd, kvalificerad handledning och utbildning?

Stöd från handläggaren erbjuder 90 procent av kommunerna och kvalificerad handledning 26 procent. Ett fåtal kommuner erbjuder utbildning till umgängesstödspersonerna.

Särskilda svårigheter i uppdraget

Barnen har sällan någon direkt uppfattning om hur umgängesstödet fungerar. Få barn minns namnet på umgängesstödspersonen och de flesta verkar inte ha uppfattat att personen var till för dem. Däremot har de synpunkter på om de vill eller inte vill träffa umgängesföräldern. Ett par barn kände sig lurade till kontakten med föräldern.

För **umgängesföräldern** kan det vara svårt om en umgängesstödsperson är för passiv men också om den är för aktiv. Föräldrar kan känna sig iakttagna och ha svårt att vara sig själva.

Boföräldern kan känna stor oro och efterfrågar mer information om vad som händer under umgänget och hur det fungerar för barnet.

Både **umgänges- och boföräldern** tycker umgängesstödspersonens roll är oklar.

På frågan om **umgängesstödspersonerna** upplever särskilda svårigheter i sitt uppdrag så nämner flertalet personer att det är svårt när ett barn säger eller visar att det inte vill träffa en umgängesförälder. En del barn visar rädsla, en del vill inte stanna kvar eller ens kliva ur bilen för att träffa umgängesföräldern. En umgängesstödsperson säger, jag kan aldrig tvinga ett barn till umgänge med en förälder men jag kan underlätta för barnet.

Särskilt problematiskt upplever några att det är när barnet har sett våld. Någon berättar att det finns barn som skulle behöva behandling innan ett umgänge med umgängesstöd startar.

En umgängesstödsperson säger att barn kan vara väldigt lojala med boföräldern. En del barn vill inte visa boföräldern att de haft kul med umgängesföräldern. Det påpekas också att det är väldigt svårt för barn när en förälder inte kommer till umgänget som planerat.

Det kan också vara svårt för umgängesstödspersonen att bemöta föräldrar som är besvikna och arga. Det kan vara svårt att vara så rak och tydlig som man behöver vara som umgängesstödsperson. En del föräldrar kan ha väldigt avvisande inställning till umgängesstödspersonen. Däremot inte mot barnet men det spiller över på barnet ändå. Balansgången kan vara svår, att visa full respekt för en förälder men ändå visa att det är till barnets behov umgängesstödjaren ser.

Umgängesstödspersonerna berättar att det också finns föräldrar som ställer krav eller utsätter barnet för obehagligheter t. ex genom att prata om den

andre förälder och det som har varit. Umgängesstödspersonens uppgift är då att markera att samtalet inte är ok alternativt att avbryta umgängestillfället.

När det gäller umgängesstödspersonens möjligheter att vara neutral tycker de flesta att det fungerar relativt bra men några påpekar också att det är svårt särskilt som många träffar umgängesföräldern betydligt mer än boföräldern. Det finns också svårigheter i att bara finnas med. Umgängesstödspersonen kan känna ett behov av att gå in och ha synpunkter och vilja ge råd och stöd till umgängesföräldern.

En umgängesstödsperson lyfter fram de svårigheter som kan uppkomma när en förälders ombud ringer och vill att han eller hon gör ett ställningstagande i umgängesfrågan.

Flera **umgängesstödsverksamheter** upplever det problematiskt att de kan komma att behöva vittna. I en del verksamheter finns ingen dokumentation kvar när ärendet avslutats. Dokumentationen finns hos ansvarig handläggare. Några umgängesstödsverksamheter önskar att verksamheten var en fredad zon och att rätten skulle nöja sig med den information de får via handläggaren i ärendet.

Problem som **tingsrätterna** lyfter fram är att umgänge med umgängesstöd ibland kan behövas längre tid än ett år och ibland kan det inte bli ett normaliserat umgänge men barnet har ändå behov av att träffa föräldern regelbundet. För små barn kan ett år men en umgängesstödsperson vara en alltför kort tid.

Det kan också vara svårt när det finns uppgifter om våld i ett ärende. En del kommuner anser att rätten då aldrig ska förordna om umgängesstöd. Det lyfts också fram att det blir problem när socialnämnden överprövar rättens beslut om umgängesstöd.

För en del föräldrar är det problematiskt när det inte finns andra alternativ än att vara i en lokal med andra barn och föräldrar eftersom det kan bli svårare att knyta an till umgängesföräldern då. Ibland tar det för lång tid innan umgänget med umgängesstöd kommer igång. En tingsrätt är bekymrad över att det i flera kommuner inte finns specifika kontaktpersoner de kan kontakta i frågor om umgängesstödet.

Advokaterna lyfter särskilt fram de problem och svårigheter de ser med umgänge i umgängesstödslokaler med flera umgängesstödspersoner och flera familjer. De anser att det är ett bekymmer att en del kommuner inte har något annat att erbjuda barn och föräldrar. Vare sig föräldrar eller barn tycker att det är bra med umgängesstödslokaler. Det ges flera exempel på varför det är ett problem bland annat bedöms det inte vara bra för ett barn som inte träffat en förälder på lång tid att träffas under sådana former. Barn som exempelvis har rädslor mår inte alltid bra av att komma till en lokal med flera andra personer. Det kan vara skrämmande med många människor de inte känner. Barnen kan behöva mycket mer trygghet än de kan få där.

En av **kommunerna** anser att umgängesstödet roll borde vara bättre beskrivet i förarbetena än det nu är. Kommunen beskriver också att det kan vara svårt att rekrytera en umgängesstödsperson för enbart hämtning och lämning eftersom personen blir upptagen hela dagen men arvoderas endast för aktiv tid. En del ärenden kan vara väldigt tidsödande för handläggaren under vissa perioder. En del föräldrar skulle behöva betydligt mer stöd än de

kan få idag. En del boföräldrar är inte övertygade om att ett umgänge är bra för barnet. Kommunen anser att det skulle behövas ett motivationsarbete och ett stöd för att stå ut med att barnet går iväg till den andre föräldern.

Bilaga 3. – Intervjuer med barn

Socialstyrelsen har genom familjerätten i olika kommuner fått kontakt med barn som kan och vill berätta om erfarenheter av umgängesstöd. Det har varit svårt att hitta barn till intervjuer, dels för att en stor andel av de barn som har umgängesstöd är för små att intervjuas, dels för att många föräldrar har gemensam vårdnad och inte är överens om att barnen ska få delta i en intervju.

Åtta barn från fem familjer har intervjuats. Barnen är mellan sex och fjorton år, fyra pojkar och fyra flickor. Alla barn har erfarenhet av umgängesstöd. För ett av barnen pågick umgänget vid tiden för intervjun, för de andra ligger erfarenheten en bit tillbaka i tiden. Samtliga barn bor med sina mammor som har enskild vårdnad. De har träffat sina pappor med umgängesstöd. Ett barn har varit med om att syskon träffar pappa med umgängesstöd, men har inte själv haft det.

Urvalet av barn är inte på något sätt representativt, men intervjuerna ger en inblick i just de här barnens erfarenheter och synpunkter.

Familj och tidigare umgänge

Några barn har ingenting att säga om hur kontakten med umgängesföräldern sett ut tidigare, de minns inte. Det är inte så konstigt eftersom många av dem är små, och de haft långa uppehåll i kontakten.

Flera barn har starkt negativa minnen av att bo med pappa och av tidigare umgänge. Trots att barnen inte tillfrågas om våld berättar hälften av dem spontant om att pappa varit våldsamt mot dem eller någon annan i familjen. Det handlar om misshandel som gett fleråriga fängelsestraff, hot och tvång, men också om andra missförhållanden som droghandel eller att åka bil utan säkerhetsbälte. Ett par av barnen visar hur pappa utövade våld genom att demonstera på sig själv och på intervjuaren.

En flicka minns hur ledsen hon var när föräldrarna skiljdes och bråkade, men saknar den tid då hon träffade pappa mer än vad hon gör nu. Andra barn beskriver att de inte mått bra av tidigare umgänge:

En flicka beskriver att hon bestämde sig för att följa med sina yngre syskon på umgänge för att hon inte stod ut med att de mådde så dåligt. Hon ville skydda dem och se hur de hade det under umgänget.

Beslut, information och förberedelser

Genomgående i barnens berättelser är att de inte fått så mycket information, och att de sällan har fått tillfälle att ge sin syn på umgänget. Det är enbart två av barnen som minns att någon vuxen utanför familjen (socialtjänsten) frågat dem om hur de vill att umgänget ska se ut. Inget av de barnen känner att de vuxna lyssnat på dem. De ville inte träffa sina pappor alls, men beslutet blev ändå umgängesstöd.

Hälften av barnen säger att de inte vet varför de haft umgängesstöd. När de får frågan vad de tror att det kan bero på säger ett barn att hon tror att umgängesstödet var med för att hon ville prata lite med pappa. Hälften av barnen svarar med att beskriva att umgängesföräldern använt våld och ibland att de mått dåligt av tidigare umgänge. De barn som har en förklaring till varför man beslutat om umgängesstöd refererar alltså till egna erfarenheter av våld eller av att inte ha mått bra av umgänge, inte till vad de vuxna sagt.

Inget barn berättar att socialtjänsten eller någon annan utomstående gett dem beskedet att de ska ha umgängesstöd. Har de fått veta är det från mamma. De vet inte heller vem som fattat beslutet. De flesta barn säger att de inte vet, ett barn säger att umgängesstödet själv bestämde och ett annat barn säger att det var några gubbar och tanter som bestämt.

Ett par barn beskriver hur de reagerade positivt när de först fick veta att de skulle få träffa pappa med umgängesstöd. För andra barn var beskedet jobbigt.

Barnen har genomgående haft väldigt lite att säga om planeringen av och förberedelserna inför umgänge. Några barn beskriver att de inte alls var förberedda på umgänget. De gick bara dit med mamma och upptäckte att pappa var där. Ett av de barn som inget fått veta innan umgänge tycker att man ska berätta för barn varför de har umgängesstöd.

Hur umgänget gick till

De flesta barn som intervjuats har träffat sin pappa på en umgängesstödsverksamhet, några har varit hemma hos pappa med umgängesstöd. Barn beskriver uppskattande leksaker, spel och lekar de uppskattat på umgängesverksamheten. Flera säger att det är bättre att träffa pappa där. Ett av de barn som egentligen inte ville träffa sin pappa beskriver att det ändå är lite tryggare med umgängesstöd.

Umgängesstödet roll

Få av barnen minns namnen på de personer som fungerat som umgängesstöd, och intrycket blir att de inte haft så mycket med dem att göra. Ett par barn beskriver att umgängesstödet var till för att hjälpa barn eller se till att inget händer. Men de flesta barn verkar inte ha uppfattat att umgängesstödet finns till för dem.

Erfarenheter av umgänge

Två barn har enbart bra minnen att berätta om tiden med umgängesstöd. Tre barn har neutrala eller blandade upplevelser, medan tre barn enbart berättar om negativa upplevelser. De negativa upplevelser som flera barn beskriver är ibland mycket starka. När ingen i personalen i umgängesstödsverksamheten har ingripit kan det uppfattats som att de inte bryr sig tillräckligt. Ett par av barnen har dessutom känt sig tvingade eller lurade till umgänge.

Avslut och uppföljning

När barnen får frågan om de vuxna (socialtjänsten) har frågat dem om hur umgänget fungerat säger de flesta att de inte minns eller att de inte tillfrågats. Ett barn berättar om att hon pratat med en person efteråt som frågat vad hon tycker om att träffa pappa med umgängesstöd. Hon känner sig lyssnad på och den vuxna ska försöka hjälpa henne så att det blir som hon vill.

Press från vuxna angående umgänget

När barnen får frågan om någon vuxen (till exempel socialtjänsten) har frågat dem om hur umgänget fungerat säger de flesta att de inte minns eller att de inte tillfrågats. Men ett par av dem berättar istället att umgängesföräldern frågat. Svaren tyder på att det varit svårt för dem att svara. Ett barn beskriver att pappa hotat med polis om inte umgänget blir av. Flera barn beskriver att deras pappa försökt vara snäll så att de ska vilja träffa honom mer, men att de inte tror att det är ärligt menat. Ett barn upplever att socialtjänsten inte lyssnar, utan pressar på om umgänge.

Hur blev det sen?

För ett av barnen pågår fortfarande umgängesstödet. Ett barn träffar numera sin pappa utan umgängesstöd och är nöjd med det. De andra sex barnen har inget reglerat umgänge med sin pappa under tiden för intervjun, även om det finns planer att starta umgänget utan umgängesstöd för ett par barn. Ett barn träffar pappa lite ändå. För några av barnen upphörde umgängesstödet utan att de förbereddes eller förstod varför. Ett barn berättar att mamma har bestämt att umgänget ska upphöra. För de flesta barn är det en stor lättnad att umgänget upphört.

Råd till vuxna

Barnen har fått ge råd till vuxna som bestämmer om umgänge, och till de som arbetar med umgängesstöd. Det är främst de barn som är missnöjda som har råd att ge. Ett barn vill framföra att han vill att man ska lyssna när han säger nej och inte vill ha umgänge. Flera barn tycker att vuxna ska lyssna mer, även på yngre barn. Ett barn tycker att umgängesstödet borde ingripa och avbryta umgänget när barn inte vill. Ett barn framför att han inte förstår varför han ska fortsätta att gå på möten. Han har redan sagt att han inte vill träffa sin pappa, men mötena bara fortsätter. Andra råd handlar mer om hur man ska få själva umgänget att fungera:

Slutsatser av intervjuerna med barn

Syftet med de intervjuer som genomförts är att barn ska få möjlighet att dela med sig av erfarenheter och synpunkter om att ha umgängesstöd.

De erfarenheter som barnen beskriver är sinsemellan mycket olika, alltifrån barn som alltigenom uppskattat umgänget med föräldern, till barn med blandade eller neutrala erfarenheter och barn med starkt negativa erfarenheter.

Men det finns också gemensamma drag i de flesta av berättelserna, mest slående är att så få barn upplever sig som informerade eller delaktiga i beslut, planering och uppföljning av umgängesstödet. Det är anmärkningsvärt att hälften av barnen inte alls vet varför de har haft umgängesstöd. De barn som säger att de vet varför de haft umgängesstöd berättar om egna upplevelser av våld eller missförhållanden och det är osäkert om de fått den informationen från någon vuxen eller om de dragit egna slutsatser. Det är också osäkert om det som de uppfattar som orsaken till att man fattat beslut om umgängesstöd stämmer överens med vad domstolen ser som orsaken.

Få barn beskriver att de fått information om umgängesstöd från någon annan än boendeföräldern, och det är bara ett barn som berättar att umgänget utvärderats. Att barnen inte minns att de fått information från socialtjänsten behöver inte betyda att de inte fått någon. Men det tyder ändå på att det finns stora brister vad gäller information och delaktighet, antingen för att barnen blivit utan information eller för att den information de fått inte varit begriplig eller meningsfull för dem.

De barn som förstått väldigt lite om vad de varit med om har också lite att säga i intervjuerna. När de inte förstått vem som fattat beslut om umgängesstöd, varför beslutet fattats, vad umgängesstödet har för funktion eller varför umgängesstödet upphört, har de inte heller några synpunkter på upplägget eller några råd att ge.

Några av de barn som själva beskriver att de utsatts för våld av umgängesföräldern har däremot väldigt mycket som de vill förmedla och mycket synpunkter på sådant som behöver ändras. De vill att man ska lyssna på dem och ta hänsyn till att de inte vill träffa sina pappor.

Det är allvarligt att flera barn beskriver att de tvingats eller lurats till umgänge. De har inte fått raka besked om vad som gäller. Flera barn beskriver att det aldrig tar slut, att umgänget och möten om umgänget fortsätter och fortsätter trots att de tydligt sagt ifrån att de inte vill.

Bilaga 4. – Kvalitetsdeklaration av statistiska metoder

Inledning

Den 1 augusti 2010 infördes en reglering i föräldrabalken som gjorde det möjligt för domstolen att i mål om umgänge besluta att en person som socialnämnden utser ska medverka vid umgänget ett s.k. umgängesstöd. Med anledning av denna reglering har Socialstyrelsen undersöka hur kommunerna hanterar domstolars beslut om umgängesstöd.

Datainsamling

Datainsamlingen har genomförts via två webbenkäter, en enkät som var riktad till kommunernas familjerätt och en enkät som var riktad till tingsrätterna. Datainsamlingen genomfördes under augusti 2013.

Statistikens innehåll

Population

Den ena population som utredningen avser omfattar familjerätterna i landets samtliga kommuner samt stadsdelarna i Stockholm. I samband med datainsamlingen framkom att vissa kommuner hade en gemensam familjerätt. Det gällde totalt sju stycken olika sammanslagningar. Dessa sammanslagna familjerätter har var och en betraktats som en undersökningsenhet. Totalt bestod denna population av totalt 292 undersökningsenheter.

Den andra populationen omfattar landets samtliga tingsrätter, totalt 48 stycken.

Statistiska mått och redovisningsgrupper

Med enkätsvaren som grund har antalsuppgifter och andelsuppgifter beräknats. Resultaten har redovisats för riket.

Tillförlitlighet

Mätning

I samband med datainsamlingen kan fel uppstå. Det finns en rad olika källor till dessa fel, bl.a. mätinstrumentet och insamlingssättet. För att reducera mätfelen har frågeblankett och missiv konstruerats av en enkätfrågekonstruktör och ämneskunniga. Det insamlade materialet har granskats genom olika manuella och maskinella kontroller. I samband med granskningen har kontakt tagits med uppgiftslämnarna och fel har kunnat rättas till.

Bortfall

Av samtliga 292 familjerätter var det 244 som har skickat in enkäten och 48 som inte har besvarat den. Det motsvarar ett bortfall på 16 procent. Dessutom tillkommer ett bortfall på enskilda frågor. När det gällde frågorna om att ange hur många barn som var berörda av olika typer av beslut eller åtgärder var det cirka 20 procent av de kommuner som angett att de hade haft ärenden om umgängesstöd som inte kunde ange antalet. För att få en uppfattning av hur många barn totalt i riket som hade domstolsbeslut om umgängesstöd gjordes en grov uppskattning genom antagandet att varje kommun som inte besvarat frågan hade lika många barn som hade domstolsbeslut om umgängesstöd som genomsnittet per kommun för de kommuner som hade besvarat frågan.

Av landets 48 tingsrätter var det 32 som besvarade enkäten och 16 tingsrätter som inte besvarade enkäten. Det motsvarar ett bortfall på 33 procent. Endast 15 tingsrätter kunde ange hur många ärenden där tingsrätten hade beslutat om umgängesstöd. För att få en uppskattning på riksnivå om antal ärenden gjordes en uppskattning motsvarande den som gjordes för kommunerna.

På grund av risken för bortfallsbias, d.v.s. att bortfallet avviker från de som har svarat bör resultaten tolkas med försiktighet. Det gäller särskilt de till riksnivå skattade antalsuppgifterna.